

GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER

2020

ISSN 0015-248X (print)
ISSN 2670-2541 (online)

KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Hanna Lindberg
Ansvarig chefredaktör
Emil Kaukonen
Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Pia Maria Ahlbäck
Martina Björklund
Mats Börjesson
Nina Kivinen
Else-Britt Kjellqvist
Bengt Kristensson Ugglå
Tage Kurtén
Kristina Malmio
Sverker Sörlin
Ulrika Wolf-Knuts

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Pekka Kettunen
Jutta Ahlbeck
Eva Costiander-Huldén
Carina Gräsbeck
Margrét Halldórsdóttir
Jonas Lagerström
Hanna Lindberg

Formgivning

Oy Graaf Ab

Tryckning

Oy Nordprint Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktid@abo.fi
Prenumerationer: pren-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.finsktidskrift.fi
Instruktioner för skribenter:
www.finsktidskrift.fi/medverka/for-skribenter/
Om prenumerationer: www.finsktidskrift.fi/prenumerera/

Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Svenska Kulturfonden,
Föreningen Konstsamfundet, Kulturfonden Island-Finland,
William Thuring's Stiftelse, Kommerserådet Otto A. Malms
Donationsfond, Waldemar von Frenckells stiftelse

Innehåll 5/2020

Chefredaktör Hanna Lindberg

På främmande mark

5

Kollegialt granskade artiklar

📖 *Anna Möller-Sibeli*

Jag förstår inte, vad är citron, april. Den epistemologiska situationen i Catharina Gripenbergs *Handbok att bära till en dräkt*

7

Essäer

Mikael Harjula & Staffan Himmelroos

En kartläggning av utlandsfinlandssvenskarna – vad kännetecknar svenskspråkiga utlandsfinländare och deras förhållande till Finland?

25

Elisabeth Tegelberg

Elena Balzamo – Strindberg som litterärt förmedlingsprojekt i Frankrike

43

Tage Kurtén

Att inte veta "vad som är rätt". Om att skriva fiktion i Svenskfinland

55

Granskaren

Anna-Stina Hägglund

Den mytomspunna medeltiden – en bok om fördomar

70

Nana Blomqvist

Problem och lösningar i ungas integrations- och utbildningsfrågor

73

Christian Braw

En udda revolution

76

Christian Sourander

Reformvindar blåser över Finlands historielärare

79

På främmande mark

I skrivande stund har det gått över sex månader sedan jag senast träffade mina kollegor vid Tammerfors universitet – om man inte räknar med de anonyma mötena på olika nätplattformar. I stället spenderas flera arbetsdagar i den alltmer nedsuttna soffan med laptopen i famnen och kattungen Nelson sovande intill. Jag slås av den kontrast som den nya situationen innebär, för samtidigt som vardagen är repetitiv och förutsägbar, är framtiden i ett längre perspektiv höljd i dunkel. Vilka följder har det här för den framtida samhällsanalysen? Blir de teman som granskas nu förlegade eller närmar vi oss liknande teman med helt andra frågor? Hur än framtiden ser ut fortsätter *Finsk Tidskrift* att erbjuda sin läsare högkvalitativa artiklar, essäer och granskningar av nyutgivna fackböcker och essäsamlingar.

I numrets kollegialt granskade artikel analyserar litteraturvetaren Anna Möller-Sibeli den epistemologiska situationen i poeten Catharina Gripenbergs *Handbok att bära till en dräkt* (2016). Utgående från Toril Mois språkfilosofi undersöker Möller-Sibeli hur kunskap gestaltas och vilken form av kunskap olika begrepp förmedlar. Centralt i analysen är begreppet ”handbok”. Hur ska Gripenbergs handbok förstås och vilken funktion fyller den?

Numrets essäer behandlar alla olika aspekter av det bekanta och det obekanta, eller att söka sig en plats på främmande mark. Mikael Harjula och Staffan Himmelroos presenterar en kartläggning av de i utlandet bosatta finlandssvenskarna med fokus på demografi, socioekonomisk ställning samt förhållande till nuvarande

hemland, Finland och Svenskfinland. Kartläggningen utgår delvis från en omfattande opinionsundersökning med de så kallade utlandsfinlandssvenskarna, varmed ny och spännande information har fått fram om denna grupp som utgör en procentuellt stor andel av finlandssvenskarnas totala antal.

Elisabeth Tegelberg behandlar i sin essä förmedlingen av svensk litteratur i Frankrike utgående från översättaren Elena Balzamos insats för att göra August Strindbergs litteratur känd i landet. Balzamo innehar en spännande position bland litteraturförmedlarna i Frankrike, i och med att hon inte är född och uppvuxen i det franska språkområdet. Dessutom visar Tegelberg hur mångfasetterad hennes insats för Strindberg-förmedlingen har varit. Den omfattar förutom översättningar även en gedigen biografi, essäer och redaktörskap, och värjer inte för de problematiska sidorna av Strindbergs person och författarskap.

I sin essä ger Tage Kurtén ett personligt perspektiv på att färdas i ett nytt och främmande sammanhang. I egenskap av professor emeritus i teologisk etik med religionsfilosofi vid Åbo Akademi hade Kurtén en gedigen erfarenhet av att både själv producera och att lära ut vetenskapligt skrivande, men önskan att publicera skönlitteratur förde honom på nya och okända vägar. Kurtén delger processen att skriva och publicera skönlitteratur i Svenskfinland, och lyfter även fram kritik mot portvakter och maktkoncentrationer i den lilla men resursstarka miljö som Svenskfinland är.

FT:s redaktion önskar alla läsare en fin start på hösten!

Hanna Lindberg
Raseborg, 8.9.2020

Kollegialt granskade artiklar

✎ Jag förstår inte, vad är citron, april. Den epistemologiska situationen i Catharina Gripenbergs *Handbok att bära till en dräkt*

Anna Möller-Sibelius

Tala med mig, väck mig
 jag förstår inte, vad är citron, april
 Gamla mönster alster, ha sönder mig
 Strukna rena väck mig
 Takmålningar, täck
 Flod, sand, väck mig
 Sanden fungerar inte
 Jag vill tala med saltströende, paljetterade, stryk vid mig
 (gester: *sparkling/still*)

Ovanstående dikt finns i Catharina Gripenbergs senaste diktsamling *Handbok att bära till en dräkt* (2016, 19). Verket är en spännande lyrisk gestaltning av människans situation i moderniteten i dag och kan läsas på många sätt. Ett viktigt spår är det epistemologiska. Vilken kunskap är möjlig att få och hur är den kopplad till språket? Hur ser sökandet efter ”kunskap” ut – eller vilket är det riktiga begreppet i sammanhanget? Hur hanteras sådant som information, instruktioner, mening, minne, memorerande, kategoriserande, sanning, äkthet, performans? Och varför kallar Gripenberg sin

diktsamling för ”handbok”? Vad är det för slags handbok och vilken funktion fyller den?

Syftet med den här artikeln är att undersöka den epistemologiska situationen i Gripenbergs diktsamling och en inspirationskälla för min läsning är Toril Moi *Revolution of the Ordinary. Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell* (2017) och den kortare essän över samma ämne, *Språk och uppmärksamhet* (2017). Jag tycker att hennes verk erbjuder tacksamma perspektiv för att diskutera ovan nämnda grundläggande frågor om språk, kunskap och verklighet i Gripenbergs diktsamling. I sin essäbok skriver Moi att föreställningen om att språket aldrig fångar verkligheten länge dominerat litteraturen och litteraturforskningen. Bakgrunden till den synen är modernismens skeptiska förhållande till språket och språkteorier som i Ferdinand de Saussures efterföljd betraktat språket som ett slutet system. (Moi 2017a, 23) De alternativ som enligt Moi står till buds för den skeptiker som ser ett ofrånkomligt gap mellan språk och verklighet är att antingen hylla/utforska språkets oförmåga att referera till världen eller upphäva klyftan genom att göra sig av med allt vad mänsklig subjektivitet och mänskligt omdöme heter (Moi 2017b, 127–128).

Vardagsspråkfilosofin företrädd av Wittgenstein, Austin och Cavell öppnar enligt Moi upp helt andra perspektiv på språk och verklighet: ”Att tala är att handla. Den som talar är alltid ansvarig för det han eller hon säger.” De begrepp vi använder säger något om vår livsform och är ett resultat av en värdering: ”genom att använda just dessa ord visar jag hur världen ser ut för mig. [...] Våra ord visar hur vi värderar andra, samtidigt som de ger andra underlag för att värdera oss.” Begreppet *uppmärksamhet* blir viktigt som en följd av det här. Att vara uppmärksam innebär att försöka få orden att stämma överens med verkligheten (Moi 2017a, 23–24). För att förstå ett yttrande kan det bli nödvändigt att ställa frågor om ”the speaker’s motivations, reasons, and intentions; about its repercussions, ramifications, consequences, and effects; and to consider issues of responsibility, ethics, and politics arising in and through the utterance.” (Moi 2017b, 181) Hela spektret av dylika frågor kallar Moi (med hänvisning till Cavell) ”Why this?”-frågan. I stället för att närma sig en text ur ett särskilt teoretiskt perspektiv anser hon det mera relevant att fråga ”Why this?”, vilket också

innebär att som läsare utgå från sin egen förvirring inför texten och ett faktiskt problem som infinner sig, någon fråga som börjat störa en, och med det som drivkraft uppmärksamt observera texten för att få klarhet. Det som filosofin startar med enligt Wittgenstein gäller även för litteraturvetenskapen, menar Moi när hon citerar honom: "A philosophical problem has the form: 'I don't know my way about.'" (Moi 2017b, 181)

I don't know my way about – det fångar rätt väl min egen upplevelse av Gripenbergs diktsamling, för den är omfattande (120 stora boksidor med mycket text), innehållsdiger, detaljrik och komplex. Man kan kategorisera diktsamlingen som postmodern och språkmaterialistisk, men en fara med det är att upplevelsen av förvirring blir normaliserad och standardiserad som en del av det kontrakt som det slags poetik per definition upprättar med läsaren. I en essä om Gripenbergs författarskap lägger Ulrika Nielsen inte fram saken riktigt så, men närmar sig Gripenbergs poesi med ett liknande förbehåll visavi en reduktionistisk språkmaterialistisk läsning:

Som ofta när det handlar om innovativa kvinnliga författare så har det om Gripenberg sagts att hon "leker med språket". [...] att säga att någon leker med språket antyder att författaren lottjar lite på skoj och slumpmässigt, för att det är roligt i första hand, men Gripenbergs skrivande är oerhört omsorgsfullt och exakt – det handlar om ett slags existensbevarelse-drift, en akut nödvändighet. Även de gånger jag inte "förstår" hennes rader på ett semantiskt plan drabbas jag av just det här. Allt står på spel, verkligen allt.

(Nielsen 2017, 106)

Jag läser Gripenbergs diktsamling med samma allvar, som om allt verkligen stod på spel. Som om sökandet efter hållpunkter och vägledning betydde något, och hade etiska implikationer. Svante Nordin skriver i *Filosofins historia* att filosofin sådan den ursprungligen förstods av grekerna inte bara var "teoretisk åskådning utan levnadskonst, inte bara sökande efter kunskap utan sökande efter visdom. Frågan om hur man bör leva, frågan om det högsta goda var den viktigaste. Den frågan tycks den moderna vetenskapen emellertid oförmögen att besvara." Han menar också att kulturvetenskaperna genom sitt intresse för mångfalden av seder och livsformer snarast ger argument åt den moraliska relativismen

(Nordin 2017, 613). Men konsten då, poesin, hur är det med den? Gäller samma sak där? Frågan om levnadskonstens vara eller icke-vara i Gripenbergs verk är en aspekt av den ”epistemologi” som jag vill diskutera i min artikel.

Titeln ”Handbok att bära till en dräkt” antyder att handboken ingår i utstyrseln, att den är en accessoar till språkdräkten. Ja, jag tänker att det är fråga om en ”språkdräkt”, inte bara för att språkmedvetenheten är så påtaglig utan också för att tyg, kläder, tråd och fållar spelar en stor roll i diktsamlingen. Etymologiskt finns ju också det sambandet, latinets *textus* för väv(nad), flätverk och *texo* för att väva (*Nationalencyklopedin*). *Handbok att bära till en dräkt* är en lyrisk texthelhet, fragmentarisk och samtidigt full av enskildheter som korresponderar med varandra på ett komplext övergripande plan. Den lånar drag av andra genrer som dramatik, teater, bildkonst, berättande prosa och facklitteratur. Alla utsagor får sin verkan och semantik i det sammanhang där de yttras, de kan egentligen inte plockas ut och undersökas som sådana, vilket gör tolkandet vanskligt. Men det här sättet att skriva överensstämmer med den språksyn som Toril Moi för fram. Hon talar för att språket inte har den skiktning i yta och djup, medvetet och omedvetet som psykoanalysen och ”misstänksamhetens hermeneutik” förutsätter. Med hänvisning till Wittgenstein som säger att ”We learn language and learn the world *together*”, framhåller hon att ett ords innebörd ligger i språkanvändningen, i själva praktiken i ett specifikt sammanhang (Moi 2017b, 45). Hon förklarar att:

ordinary language philosophy pictures the connection between world and word as one of growing into a world, into a form of life, because it investigates the many ways that words are ”world-bound”, it posits no gap between the order of language and the order of history, between language and other kinds of human practices.

(Moi 2017b, 78)

Men vilka konsekvenser får det för diktolkandet om utgångspunkten är att det inte finns någonting undàngömt i en text? Att ingenting är dolt innebär inte att allt är uppenbart, lättbegripligt eller banalt, framhåller Moi: ”we often don’t notice the obvious. And if something really is obvious to us, we will not feel confused.

Then we don't have a philosophical problem. Maybe we *should* have a philosophical problem." (Moi 2017b, 184) Läsning handlar också om att intressera sig för sin erfarenhet, menar Moi med hänvisning till Cavell, och om att pröva sin erfarenhet mot konstverket. "The moral of this practice is to educate your experience sufficiently so that it is worthy of trust." (Moi 2017b, 219) Som jag ser det är Mojs ståndpunkter beaktansvärda och de anger ungefär var jag själv står när jag tar mig an Gripenbergs diktsamling och dess intrikata "handboksfrågor" om jaget, språket, världen, verkligheten, vetandet och kunskapen.

Handboken som motiv

Ett sätt att som läsare och texttolkare hantera det svåröverskådliga materialet i Gripenbergs bok är att se på de ställen där *ordet* handbok förekommer. Också det ger ett rikligt stoff, eftersom ordet får betydelse av hur det används i sin kontext. Wittgensteins "Sprachspiel" kunde vara ett användbart begrepp här. Moi förklarar:

In general, Wittgenstein uses "language-game" to mean something like "language-practice". The point of the term is to draw attention to the intertwinement of words and practices, to show us that we can't understand a word or an utterance unless we understand the practice it is a part of. The concept of "language-game" tells us that to learn a language is not to learn a set of names, but to be trained in – to learn to recognize and participate in – a vast number of human practices.

(Moi 2017b, 44)

Några exempel som Wittgenstein ger på olika slags språkspel är: att ge befallningar; och handla utgående från dem, beskriva ett objekt, rapportera om ett evenemang, formulera och testa en hypotes, presentera resultatet av ett experiment i tabeller och diagram, hitta på en berättelse; och läsa en berättelse, gissa gåtor, berätta en vits, översätta från ett språk till ett annat och så vidare. Språkspelen är föränderliga och öppna och svarar mot nya omständigheter. (Moi 2017b, 46) I vilka sammanhang och i vilka språkliga praktiker förekommer alltså Gripenbergs handbok? Hurdana språkspel är det fråga om? Vi kan börja med att notera att handboken ibland

fungerar som ett subjekt vars repliker föregås av kolon. Följande exempel ska inte betraktas som blockcitat (snedstrecken är mina och avser radbyte), men de återges i skilda stycken för åskådlig-
hetens skull:

"Handboken (avsides): / SNÖ / EN GRAN / EN FLÄKT..." (36)

"Handboken: *Är du här än?*" (43)

"(Natt.) Handboken hörs i bakgrunden: / *Friluftsleder och belysta spår. / Gå över asfaltens
mörker som bearbetar. / Följ spetsmönster. / Dra en träd runt nästa belyningsstople. Stig
igenom locken.*" (50)

"handboken övertygar: // *Palmbladen prasslar i passaden. Men påträffar du // spiselkransen,
den uppstoppade orren // fortsätt in i köket, sätt dig på din plats vid köksbordet.*" (68–69)

Av exemplen ovan framgår att positionen (avsides) och tiden på dygnet (natt) är relevanta aspekter av handbokens utsagor, det vill säga situationen i vilken det sagda sägs. Tilläggsinformationen inom parentes och sättet att beskriva hur handboken "hörs i bakgrunden" liknar en dramatikers anvisningar för hur texten ska iscensättas som teater. Anspelningen är explicit, för några rader ovanför det första citatet står kommentaren "(se scenanvisningen)". Det här greppet gör att handboken inte framstår som en personifikation av något slags kunskapens auktoritet utan bara som en roll i ett manus som någon har skrivit. Handbokens repliker i citaten ovan är utformade som beskrivning, fråga, vägledning, uppmaning eller med andra ord som ett flertal olika "språkspel". Att handboken "övertygar" framstår som ytterligare en anvisning om hur repliken bör framsägas. Frågan den ställer, "Är du här än?", är ingen sakfråga utan tjänar ett kommunikativt och interaktivt syfte, den vill försäkra sig om att kontakten med läsaren inte har brutits. Citatet fortsätter i diktsamlingen med en fråga till ("*Är du denna kväll i denna byggnad?*") och med handbokens sökande efter textens du. Detta ingår i en dialog mellan handboken och jaget:

frågar handboken:

Hittade jag år, läsesalar?

Var jag nära?

Vad var ditt första ord?

Handboken:

Strök jag längs glas, knackade, vände huvuden. Strök med handen längs ryggar. Lyfte ner händer på bordet. Skrev för att hålla sidorna öppna.

Synlig på långt håll därifrån du närmade dig. Följde väkningar av tyg och mörker. (56)

Här ställer jaget existentiellt färgade frågor om sitt eget kunskaps-sökande för att få bekräftelse på att hen är på rätt väg. Den tredje frågan kan inte avse bokens första ord, som borde gå att utläsa, utan verkar syfta på något allmännare, på en undran över hur en individ tillägnar sig språket och den symboliskt viktiga handlingen när hon yttrar det första ord som omgivningen bekräftar just som ett ord. Handboken svarar på jagets tre frågor genom att berätta om sin egen skrivprocess och den gör det på ett sensuellt, taktilt och förtroligt sätt. Jagets intima relation till handboken kommer fram också genom de platser i hemmet där boken läses eller placeras eller de aktiviteter som läsandet sätts i förbindelse med: "spendera natten i flickrummet. Läs handboken." (71), "Koka risgrynsgröt, läsa handboken." (117), "Vi stod i badrummet och lyssnade och öppnade toalettskåpet och placerade / handboken på glashyllan när ni backade ut från uppfarten." (98) Närheten övergår ibland i identifikation och sammansmältning av identiteter mellan handbok och jag: "Jag reser mig, noterar, inbindningen spretar." (47), "Förvara den läsande från direkt solljus. Bakom spetsgardiner." (41) Är den läsande en bok eller är boken en läsare här? Samma diffusion mellan läsare och bok gestaltas också objektifierat ur ett kollektivt betraktande perspektiv: "*Hon sitter kvar vid ett trottoarbord med handboken. Vi torkar av bordet med en trasa. / Vi dammar av henne med en dammvippa.*" (41)

Dammet som lägger sig över handboken och dess läsare kanske antyder något liknande som sägs rakt ut i ett annat sammanhang i ett prosalyriskt textsjok: "Blir du kvar i gamla handböcker?" (84). Att handböcker kan föräldras och läsaren stagnera med dem? Men kontexten är en helt annan och beskrivningen av de reformer som "drar genom Sovjet" och "M/S Sergej Kirov" som för textens du "längs Svir till Onega, Rybinskreservoaren, och ner längs Volga" är knappast ägnat att väcka förtroende. Skildringen av ett kommunistiskt samhällsstyre som är modernt funktionellt, produktivt, och premierande för utvalda medborgare ironiserar över det

förment välvilliga maktspråket. Handbokens uppmaningar och färdanvisningar är likadana till sin struktur som annanstans i diktsamlingen och inte heller rösten verkar ändra när den tar upp ett mer politiskt och samhälleligt stoff. Om det finns en poäng här, går den i så fall ut på att skärpa läsarens kritiska tänkande och urskillningsförmåga vad gäller språkets olika funktioner i olika sammanhang, ungefär som i 1960- och 70-talspoesins collagedikt? Något av det arvet kan ha sina återverkningar i Gripenbergs poesi, även om den är mer självutforskande och undviker ställningstagande. Gripenberg komplicerar bilden också genom att tänga handbäckers institutionella ursprung, genom ett ordval och ett synekdochiskt fragment av ett organisatoriskt sammanhang: "lokal för handbäckskommittén" (87), "Ledamot av handbäckskommittén" (113). Att det finns en kommitté påminner om att kunskapen i en handbäck är ett resultat av samarbete, kompromisser, förhandlingar, budget, byråkrati med mera.

Den rörelse som kommer igång i *Handbäck att bära till en dräkt* är ofta cirkulär och sist och slutligen alltid textuell: "*Denna väg som smalnar in i detta stift. Dessa rörelser som cirklar in*" (43). Skriften vägleder och vägen blir skrift. Traditionellt har vägen och vandringsen varit en bild för livet och människans livsval. I Gripenbergs textvärld finns inget sådant avgörande val för individen att göra och inget mål med rörelsen, men den har en stark koppling till läsande och vetande. Jaget befinner sig ofta i rörelse, cirklande kring något, eller som ett slags parkour där jag, du, bok, plats, kläder och ting skrivs ihop till ett gemensamt sammanhang (se t.ex. s. 52). Samtidigt förekommer olika slags utbrytningar och flertydiga "utvägar". Om handbäckens räckvidd upphör finns det en chans att förlita sig på sitt eget omdöme och sin egen kropp... eller? "Tar handbäck slut, byt land. När handbäck tar slut, se var du är, fatta ett par händer. / Stanna på den framförda yttre foten. Lutning sker i veka livet. / Märksteg, utsteg, ensam, gå över mark." (97) Handbäckens egna rader kan lossna och komma i rörelse (12) och händer med sina konnotationer till manus och den latinska etymologin kan börja sväva fritt (31) eller befrias på annat sätt: "*klipper loss dina händer från pappret, och blåser iväg*" (51) I följande passage verkar jaget klippas ut och ramla ur handbäck:

Klipp, klipp, klipp, handboken

(*inflikar*)

jag faller i, dras under ytan, skrapar mot småstenar, klappar, rullar, slår emot
(*en betongföt, en bänk, kväll. Tystnad*) (49)

Det är en hård mark som jaget stöter emot men samtidigt dras hen ”under ytan”. Sedan följer tystnad. Vilken plats kommer jaget till, finns det en plats utanför handboken? Ulrika Nielsen lyfter i sin essä i alla fall fram utanförskapet som en kreativ position i Gripenbergs poesi. ”Utgångspunkten är att inte (in)finna sig i Ordningen, ett slags diskrepans mellan jag och omvärld: att inte överensstämna med olika givna kategorier, att ramla mellan, att sväva fritt, att vägra, att inte förmå eller godta – men godta vad?” (Nielsen 2017, 107, 109) Hon besvarar sin fråga bland annat genom att citera Imre Kertész, som säger att man skriver för att man inte accepterar språket och de färdiga begreppen. Nielsen ifrågasätter ändå det reflexmässiga associerandet till frigörelse som enligt henne går igen i receptionen av Gripenbergs författarskap, och menar att konstens och poesins uppgift borde vara att visa ”hur det är” snarare än att söka frihet. (Nielsen 2017, 114) Hon citerar frasen ”Jag synes ha överlevt” som finns i slutet av *Handbok att bära till en dräkt* och påpekar att det är där kritiken kunde ha talat om frigörelse, ”att dikten så att säga gjort sitt jobb och kommit fram till en konklusion eller lösning.” Hon betonar det osäkra i Gripenbergs slutsats: ”Skrivandet är en lösning, men har det löst någonting och i så fall vad? Det ser ut som om jag har överlevt men jag är inte helt säker, det är möjligt att jag har förlit i min dikt.” (Nielsen 2017, 117) Jag tycker att hennes slutsats träffar rätt. Just där är smärtpunkten. Men att inte finna sig i ”Ordningen” innebär kanske att finna sig i ett annat idékomplex, ”Oordningen”?

Handboken som genre

När det gäller ett författarskap som Gripenbergs, som i så hög grad utmärks av intertextualitet och av vad man kunde kalla det diskursivas närvaro, kan det vara skäl att påminna sig om den allmänna och lexikala betydelsen av ”handbok”. Enligt *Svenska Akademiens*

Ordbok kan "handbok" ha tre betydelser. För det första: en bok avsedd för "ständigt begagnande", särskilt om en kortfattad men någorlunda fullständig översikt av ett ämne eller ämnesområde inom vetenskap eller konst, eller en allmän redogörelse för eller beskrivning av eller vägledning i något. Ofta avses större lärobok och även uppslagsbok, "stundom allmännare: kompendium, lärobok, handledning, vägledning." För det andra kan handbok betyda en sammanfattning eller översikt av den kyrkliga ritualen; kyrkohandbok, liturgisk handbok avsedd för prästerskapet. För det tredje – denna innebörd har fallit ur bruk men är historiskt intressant och relevant i Gripenbergs fall – har handbok kunnat betyda en bok som någon har till hands för att göra anteckningar i, "anteckningsbok, dagbok". (*Svenska Akademiens Ordbok*)

Titeln på Gripenbergs bok kan betraktas som ett slags genrebeteckning, det vill säga detta är inte enbart en bok som tematiserar begreppet "handbok" utan som själv är en handbok. Den är i så fall en (naturligtvis *lyrisk*) handbok i åtminstone följande bemärkelser: en översikt, redogörelse, beskrivning, vägledning, lärobok, uppslagsbok och en anteckningsbok, dagbok. Eller åtminstone innehåller den element av allt detta, och på motnivå framställs den som en bok för "ständigt begagnande". Den är ingen handbok för kyrkliga förrättningar, men på ett allmännare plan anläggs ett performativt eller nästan rituellt perspektiv på handlingar: "Gästerna rör sig kring serveringsbordet, utförande upplägandet" (105), "Vi står på trösklar och utför cirklande borstningsrörelser" (107). Mer har det ändå att göra med textens många konnotationer till dramatik och teater. Men en hurdan handbok är Gripenbergs diktverk närmare bestämt, vilka områden spänner den över, för vilket bruk är den avsedd?

Den är indelad i fyra avdelningar som sakligt och neutralt benämns: "Del ett", "Del två" och så vidare. Överhuvudtaget pågår ett frenetiskt systematiserande av det till synes kontingenta: "Dela upp vem som upprätthåller vad [...] // "Vem får smyckena. Vem nerverna. Vem guldmönstret. Vem skenorna. Vem skogen." (33) Eller ett utprovande av etablerade kategorier: "du upprepar (*avsidet*): / rätt, fel / rött, vitt / sparkling, still" (18). Här finns summeringar, innehållsförteckningar, instruktioner, anvisningar, nummerade våningar, tabeller och dagar, exakta tidsangivelser för

digitala uppdateringar: "INLAGT 04:10", "INLAGT 7:05", "INLAGT 13:29" och så vidare. (87). Iakttagelser görs av kunskapens former: "Ett vattentorn, ett monument över ett fältslag, en rävfarm, står med precision i en / faktaruta." (54) Uppmaningar att förhålla sig vetgirigt för att inte säga vetenskapligt till världen förekommer frekvent: "Gör anteckningar på baksidor med blyertspenna. Förse med information om / person, årtal." (41), "Stå i pannrum, läs av mätarna. Ligg på 1970-talsorangea / badrumsgolv. Läs av handdukskrokar, *gäster, händer, utsocknes, barn.*" (53)

Det finns något urskillningslöst och rastlöst i dessa uppmaningar att notera och anteckna allt och en uppenbar absurditet som låter förstå att världen är slumpmässig och kaotisk. Observationerna syftar egentligen inte till att skapa ordning utan framstår snarare som en imitation av vetenskapliga handlingar, eller som en rest av ett traditionellt kunskapssökande där hela idén om varför det görs glömts bort eller blivit irrelevant. Det handlar inte heller om att fokusera på något för en längre tid, att koncentrera sig på en uppgift eller ta sig tid att reflektera. Det som gäller är något annat: "Ha en tillräcklig räckvidd, svepande flackande rörelser", "Vi bör associera medan vi andas. Flacka." (38) Kravet på snabba överblickar och oavbrutet associerande framstår som jämförbar med andningen, som en vital funktion. Avståndet till någonting meditativt eller kontemplativt är mycket stort och ett sådant ideal finns inte bland "handbokens" anvisningar. När någon befinner sig i liggande ställning (vilket händer ganska ofta), så är det själva handlingen *att ligga* som utförs: "Jag ligger på ett fält." (55), "Vi ligger på ett bomullsfält och somnar direkt." (107) Det finns ingen mening knuten till den handlingen, ingen vila i liggandet och ingen dröm i sovandet. Den flackande hållningen utmärker inte bara varseblivningen i nuet utan även sättet att minnas: "Vi står bland oformliga stenblock och minns i en lob. Går och minns utspritt och / skapar ett samlat intryck." (40) De personer som står bland stenblocken och minns kunde vara en grupp turister inför ett monument eller ett naturscenario. Deras försök att återknyta till någonting kulturhistoriskt eller till det långsträckta tidsperspektiv som formationen av sten påminner om är lite hafsigt okoncentrerat. Men det som framhävs särskilt i textavsnittet är den fysiologiska sidan av minnesfunktionen, "Pannloben, hjässloben, insula".

I stället för att gestalta en fördjupad historisk insikt hos dem som betraktar stenblocken (vilket den traditionella dikten skulle göra) tränger Gripenberg genom kroppens yta för att komma åt minnesfunktionen, eller visa att man inte kommer åt den.

Det råder en fundamental ovisshet om sakernas tillstånd, den egna identiteten och språkets mening: "Jag kunde ha varit varsomhelst, vemsomhelst", "nyårslyckorna svårtolkade" (87), "Konversera. Men inte förstå ord." (22) Oklarheten om vart "vi" (mänskligheten?) är på väg får ibland en dystopisk ton: "*En av oss läser upp adresserna till vart vi är på väg, tar ut dem ur kuverten och ögnar / igenom dem i förväg.*" (102) Beskedet på ödesfrågan söks i de kondoleansbrev som öppnas vid något som påminner om en minnesstund efter en jordfästning. I finlandssvenskt språkbruk har "adress" även den innebörden och Gripenberg anspelar troligtvis på den lexikala dubbeltydigheten här. (se Reuter 2008) Hon blandar också sekvensens tidsföljd på ett sätt som skapar osäkerhet om huruvida adressernas innehåll var känt före uppläsandet: först läses de upp, sedan tas de ur kuverten, och därefter ögnas de igenom. Det här greppet förstärker intrycket att det inte spelar någon roll vad som är bekant i förväg eller inte, utgången är densamma. Inte heller förgänglighetsperspektivet föranleder någon särskild reaktion, man "ögnar igenom" förebudet, lika flyktigt som allt annat.

På liknande sätt som besked om det kollektiva existentiella färdmålet hämtas utifrån, bestäms den individuella positionen med hjälp av teknisk apparatur: "on/off-knappar, röda du är här-punkter blinkar." (95) Den röda lampans blinkande fungerar som vägledning och information men ter sig samtidigt som en varningssignal. Sinnesförmimmelser testas och mäts gärna med vetenskapliga metoder och tekniska hjälpmedel: "jag satt i en hörselbox och tittade ut genom glasrutan och noterade signalerna / med höger och vänster hand" (87). "Hörselboxen" tas upp också i ett annat sammanhang som anspelar på Edith Södergrans dikt "Ingenting", i en passage där diktjaget vänder sig till ett barn:

Eller först, meddela barnet.

Jag reser mig, böjer mig ner och viskar i barnets öra:

*Du är ett barn. Men dina öron är inte lämpade för att höra det.
Trumbinnan kan spricka.*

Då kan du bli kvar i en hörselbox i en stad, uppfattande

"Rök. Skenor. Skog. Eventuellt en palm."

Men jag kan inte lova något, det är kanske en björk, det kanske är en tall. (26)

Här gestaltas oklarheter på många nivåer: hur ska barnets identitet bestämmas? Vilka sinnesintryck kan barnet uppfatta, vilken mening ska barnet ge dem och vilka konsekvenser får detta? Hurdant är förhållandet mellan objekt, förnimmelser och de språkliga beteckningar som används för dem? Lite senare i dikten konstateras: "Barnet visar varken tecken på glädje eller sorg när det beskrivs som barnet." (26) Det finns ett avstånd till den som beskrivs; det går att göra iakttagelser av kroppsliga uttryck och sedan koppla dessa till igenkännbara emotioner, men i det här fallet när barnet inte uppvisar några avläsbara tecken, så kan inga slutsatser dras. Det är också denna epistemologiskt och existentiellt ovissa mänskliga belägenhet som diktjaget förmedlar till barnet, som en mentor som ger vidare av sin erfarenhet till en representant för följande generation, eller som ett bekräftande självtilltal. Svårigheten att komma åt verkliga känslor bakom masker som blivit ett med kroppen leder till drastiska råd: "Raka sen bort ansiktsmasken med en papperskniv, och med följer papprets, / skenors, sus." (62) Fragment ur Södergrans dikt finns med också här som en del av det som till synes oavsiktligt avlägsnas genom ingreppet.

Barnmotivet varierar genom hela Gripenbergs diktsamling och man kan förstå att det är viktigt inte bara som ett personligt förflutet för envar, som en roll alla vuxna har haft och måste förhålla sig till utan också som en position före individen blivit socialiserad in i sin kulturs språk. Ulrika Nielsen skriver i sin essä:

Gripenbergs diktjag är i viss mening alltid ett barn. Ett barn som råkat bli vuxet [...]. Fortfarande oordnad, förundrad och undrande, står denna i vuxendom utlämnade människa, ja hon skulle behöva en Handbok för att begripa och ta sig an den (symboliska/patriarkala/sexuella) ordning hon förväntas träda in i – för vart tar hen annars vägen? (Förutom till dikten?)

(Nielsen 2017, 110)

Till texten återvänder Gripenberg oavslutligt i sitt utforskande av olika fenomen och det verkar inte finnas någon väg ut ur den. Barndomen ABC-böcker och sagor ger ingångar till det förflutna men också till kulturens centrala frågeställningar. I en godnattsaga om styvmödrar som "färdas med skrin genom skogar" berättas att styvmodern bär på två skrin: "I vilket finns hjärtat, och i vilket kopian?" (115). Det är som om alla aspekter av postmodern problematik fanns exemplifierade här, ja med ambitionen hos en handbok som vill ge en översikt över ett område.

Inte bara "barnet" utan också familj, släkt och uppväxtmiljö är en konstituerande del av Gripenbergs kunskapssökande och språkliga utforskning: "De ord som ingår i familjen är svåra att hitta. / Familjer bidrar inte till förståelsen." (18) Likväl är det just det temat som får störst utrymme i diktsamlingen och "Del tre" som är den mest omfattande, behandlar till stor del den ämnesfären. Familjen undersöks med medicinskt inspirerade metoder, med hjälp av ett slags röntgen: "För att få syn på oss håller jag en mor i barnet. Ett barn i fadern. / Syskon kring barnet. Barnet och jag sitter vid köksbordet och dricker / kontrastvätska. Att se sig själv i vitögat. Vi ser kontrasterna. Vi tänker att / vi i alla fall inte ska bli som dem, som oss." (116) Metoden verkar syfta till att synliggöra det som bokstavligen och fysiologiskt finns inuti och därmed öka självkännedomen om primärfamiljens konstellationer och dynamik, att hitta orsaker och göra prognoser.

En analys av moderskap och barnlöshet kan också göras som en skrivprocess framför datorskärmen: "Jag virvlar upp en mor i radbrytningen. // Grafiken sprakar längs elljusspåren där mor går, flyttas fram, space, space. // Om det fanns ett barn, ett filter, mellan mor och mig, någon som silade skiljetecknen, / livnärde sig på dem, upptog avståndet i raderna i sig. // Om jag blir ingens mor, får jag ord" (65). Att bli "ingens mor" är en förutsättning för

skrivandet och dikten utvecklar tanken om biologisk diskontinuitet genom att imitera matematikens formella logik: ”Jag, minus döttrar, söner, blir en person som inte går vidare i en ordkombination. / Blir två parallella streck som leder ut. Blir någon som rör ord // rör oro för sig själv // blir skiljetecken för sig själv / en å, en älv // blir ord på självlysande skärmar för sig själv // blir space, för sig själv” (66). Gripenberg anspelar här på en läsebok som har använts i den svenska skolan i Finland, där barnen introduceras till läsningens konst genom korta ord och satser med slutrim av typen ”mor rör”, ”far är rar”. Genom jagets tryckning på tangenten för mellanrum blir utrymmet som solitären skaffat sig för och genom sitt skrivande exponerat på skärmen som ett grafiskt tomrum.

Gripenbergs handbok har vissa likheter med Ralf Andtbackas *Wunderkammer* (2008), inte bara för att de båda kan hänföras till samma postmodernistiskt och språkmaterialistiskt orienterade samtidspoetiska strömning utan även i sin föresats att i ett diktverk samla ett slags encyklopediskt vetande, att låna en oväntad form (kuriosakabinett, handbok) för sin epistemologiska problematisering. Titeln på Andtbackas diktbok syftar alltså på de så kallade kuriosakabinett som blev populära i Europa på 1500-talet i samband med upptäcktsresorna. De var samlingar med sällsynta och exotiska föremål som symboliserade ”sin ägares försök att förstå och gestalta den allt mer expanderade världen och kunskapen om den”, skriver Kristina Malmio i en essä om Andtbackas *Wunderkammer* (Malmio 2017, 139). Kuriosakabinetens förenande av magi, kunskapssökande och estetik har likheter såväl med medeltidens relikskrin som med det moderna museet, den vetenskapliga taxonomin och charterturismens samlande på souvenirer (Malmio 2017, 139). Malmio läser *Wunderkammer* som en allegori över den senmoderna, senkapitalistiska världen, som ”en parodisk skildring av den nutida kapitalismens inverkan på människan, världen, objekten, språket och diktningen.” (Malmio 2017, 147) Gripenbergs diktverk kretsar i stället kring det lokala och personliga men visar i vilken utsträckning den erfarenheten är oupplösligt inflettad i världen, språket och diskursen, och omvänt. Hon kan förse sin text med faktauppgifter av typen ”(*din födelsestad har 19 500 invånare. Träförädlingsindustri, produktion av stålcister-ner*)”, ”(ärligen tillverkas 3–4 miljoner meter spets)” (49). Eller göra

upp tabeller över personers födelse, död, civilstånd, emigration, egendom och så vidare, i ett slags härmning av släktforskning och skriva in jagets främlingskap inför dessa beskrivningar: ”Jag synes ha övertagit hemmanet.” (112)

Avslutning

Vilken slutsats kan man då dra av kunskapsökandet och rådgivandet i Gripenbergs diktsamling, om man återknyter till den vardagsspråkfilosofiska utgångspunkten att den som talar handlar och därmed är ansvarig för sina ord, och att de begrepp vi väljer är ett resultat av en värdering som också ger andra underlag för att värdera oss?

Skrivandet är en lösning, men har det löst något, frågade Nielsen i sin essä. Man kunde fortsätta resonemanget: kunskapsökandet och rådgivandet är en drivkraft i Gripenbergs text, men har det lett någonstans? Visar inte hennes handbok snarare att alla försök att få väsentlig kunskap, för att inte tala om ideal som ”klokhet” och ”levnadskonst”, är upphävda och absurda i den verklighet som beskrivs, lika fåfänga som Vladimirs och Estragons väntan på Godot i Becketts kända drama? Eller kan man säga att hon skriver fram en ny form av (över)levnadskonst, omdefinierad i sitt fundament till någonting som är löskopplat från frågor om rätt och fel men som bejakar det performativa och diskursiva i vår kultur? ”Tala med mig, väck mig / jag förstår inte, vad är citron, april / Gamla mönster alster, ha sönder mig”, citerade jag inledningsvis. Vad betyder diktens vädjan om att bli väckt, täckt, söndrad, tilltalad och själv få tala? Formuleras här en önskan om att bryta sig ur en dominerande idévärld och dess språkbruk och hitta fram till något annat?

Gripenbergs beskrivning av relationen mellan jag/hon/vi och handboken antyder i alla fall en samspelthet och sammansmältning som knappast motiverar någon stor uppgörelse med de rådande betingelserna. Den kreativitet och den estetiska inspiration som diktverket vittnar om och som gör den till en sådan läsoplevelse har av allt att döma sin förutsättning i samma premisser som den eventuellt parodierar, karikerar och kritiserar. Etiskt sett är det

förstås ett problem om kritiken förstärker det fenomen som den kritiserar, men det är ett problem som är oundvikligt för litteratur och konst generellt. Huruvida kunskapssökandet havererar och handledningen fallerar i Gripenbergs samling eller om dessa bara omdefinieras under trycket av föränderliga omständigheter och får nya existentiellt giltiga former måste förbli öppet här, men klart är att sammanbrottet eller det inverterade systematiserandet har ett poetiskt mervärde. För någon läsare kanske det räddar allt, om något överhuvudtaget behöver räddas. För någon annan kanske Gripenbergs gestaltning av kunskapsfrågan och vad den säger om människans existentiella situation i moderniteten fortsätter att oroa.

Litteratur

- Gripenberg, Catharina (2016): *Handbok att bära till en dräkt*, Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Malmio, Kristina (2017): ”De tings must be in order. Den de consumers buy better.’ Kapitalismkritik i Ralf Andtbackas diktsamling *Wunderkammer*”, *Modernitetens uttryck och avtryck. Litteraturvetenskapliga studier tillägnade professor Claes Ahlund*, red. Anna Möller-Sibeliuss & Freja Rudels. Åbo: Föreningen Granskaren, s. 138–148.
- Moi, Toril (2017a): *Språk och uppmärksamhet*, övers. Alva Dahl, Stockholm: Bokförlaget Faethon.
- Moi, Toril (2017b): *Revolution of the Ordinary. Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell*, Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Nationalencyklopedin*, ”text”, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/text> [hämtat 7.1.2010].
- Nielsen, Ulrika (2017): ”Synes ha överlevt – en ingång till Catharina Gripenbergs författarskap”, *Poeter om poeter. [12 essäer]*, red. Ralf Andtbacka, Catharina Gripenberg & Metha Skog. Vasa: Ellips, s. 105–118.
- Nordin, Svante (2017): *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*, 4. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Reuter, Mikael (2008): "Skicka en adress", *Reuters rutor* 13.2.2008.
Språkinstitutet, https://www.sprakinstitutet.fi/sv/publikationer/sprakspalter/reuters_rutor_1986_2013/2008/skicka_en_adress [hämtat 7.1.2020].

Svenska Akademiens Ordbok, "handbok", <https://svenska.se/tre/?sok=handbok&pz=1> [hämtat 1.1.2020].

Essäer

En kartläggning av utlandsfinlandssvenskarna – vad kännetecknar svenskspråkiga utlandsfinländare och deras förhållande till Finland?

Mikael Harjula & Staffan Himmelroos

Introduktion

Migration mellan olika länder är ett starkt växande fenomen och numera förekommer även en omfattande emigration mellan höginkomstländer (International Organization for Migration 2013, 53–59; 2020, 19–21; Solevid 2016, 12). Den svenskspråkiga befolkningen i Finland utgör inget undantag, tvärtom präglas den av en förhållandevis stor mobilitet. Svenskspråkiga flyttar från Finland i betydligt större utsträckning än finskspråkiga (Kepsu 2016, 7) och enligt en uppskattning av Himmelroos, Harjula och Vento (2020) bor ungefär 13 procent av alla röstberättigade svenskspråkiga finländare utanför Finlands gränser.

På grund av demografiska förskjutningar som den svenskspråkiga emigrationen förorsakat den svenskspråkiga befolkningen i Finland och oron för kunskapsflykt har den finlandssvenska migrationen till utlandet fått relativt mycket uppmärksamhet,

såväl inom den samhälleliga diskussionen som inom forskningen. Tidigare studier har till exempel kartlagt vart och varför svenskspråkiga finländare flyttar utomlands samt hur återflyttningen ser ut (Herberts 2019; Kepsu 2016; Kepsu & Henriksson 2019).

Däremot finns det begränsat med kunskap om de svenskspråkiga finländare som bor utomlands, härefter utlandsfinlandssvenskar, trots att de utgör en betydande del av alla finlandssvenskar. Syftet med denna studie är således att återge en bild av denna relativt okända grupp av finländska medborgare genom att låta göra en kartläggning med avseende på demografi, socioekonomisk ställning och förhållande till ursprungslandet.

Utlandsfinlandssvenskarna utgör inte bara en förhållandevis stor grupp, de är dessutom en grupp vars betydelse för det finländska samhället och det svenska i Finland ökat på senare år. Inom migrationsforskningen betonas allt oftare utlandsmedborgares ekonomiska, politiska och sociala resurser i förhållande till det gamla hemlandet (Ahmadov & Sasse 2016, 79; Lafleur 2015, 852–853; Levitt 1998). Friare rörlighet, förbättrade kommunikationer och teknologiska lösningar har bidragit till utlandsmedborgares kontakter till det forna hemlandet förbättrats avsevärt (Herberts 2019, 34; Levitt 1998, 928; Peltoniemi 2018, 15). Dessutom har utlandsmedborgares politiska rättigheter och möjligheter ökat märkbart världen över under de senaste decennierna (Lafleur 2015, 841–845; Peltoniemi 2018, 17, 28–30, 41). Finländska utlandsmedborgare erbjöds exempelvis i samband med riksdagsvalet 2019 för första gången möjligheten att brevrösta i ett finländskt val. Detta var en betydande förändring för många utlandsfinländare som tidigare haft begränsade möjligheter att delta i finländska val.

Tidigare forskning

Svenskspråkigas benägenhet att flytta utomlands är inget nytt fenomen. Finlandssvenskarna beräknas ha varit överrepresenterade bland finländska utflyttare under de två stora emigrantvågorna från Finland, först till Nordamerika kring sekelskiftet 1900 och senare till Sverige under efterkrigstiden (Engman 2016, 259–260; Finnäs 1986, 97–101; Kepsu 2016, 4–5; McRae 1997, 334–335).

Tidigare forskning om emigration bland svenskspråkiga finländare har främst handlat om olika flyttningsmönster, det vill säga varifrån, vem och vart finlandssvenskar flyttar samt orsaker bakom emigrationen. Mot bakgrund av att två tredjedelar av alla finlandssvenska emigranter flyttar till Sverige har den senaste tidens flyttningsrörelse till Sverige analyserats av Kaisa Kepsu och Blanka Henriksson (Kepsu 2016; Kepsu & Henriksson 2019), medan Kjell Herberts (2019) kartlagt flyttningsrörelsen under samma tidsperiod till andra länder än Sverige. Studierna bygger främst på registerdata men även kvalitativa data i form av intervjuer och frågelistor har utnyttjats. Kepsu och Henriksson (2019, 7, 10–11) konstaterar att flyttningen till Sverige, som de hellre kallar för intern migration än emigration i och med de nära banden som finlandssvenskar har till Sverige, accelererat under de senaste åren. Om man bortser från Sverige emigrerar finlandssvenskar främst till andra skandinaviska länder samt till EU-länder rapporterar Herberts (2019), som även redogör för bland annat kontakter till Finland, bilden av Finland och förekomsten av språkkunskaper bland finlandssvenska emigranter på basis av svar på frågelistan från omkring 130 utflyttare och återflyttare med utlandserfarenhet från andra länder än Sverige.

Det saknas dock forskning som ger oss information om den utlandsfinlandssvenska populationen som helhet, något som man bäst kan fånga upp med hjälp av till exempel registerdata eller representativa opinionsundersökningar av ifrågavarande population. Under de senaste åren har emellertid två omfattande studier som bygger på representativa opinionsundersökningar utförts bland närliggande populationer, nämligen om utlandsfinländare och utlandssvenskar. Johanna Peltoniemi (2018, 65–67, 73–97) undersöker bland annat sammansättning och identitet bland utlandsfinländare i sex länder i sin avhandling om utlandsfinländarnas transnationella identitet och politiska deltagande. Ur de demografiska uppgifter om utlandsfinländare som framkommer i studien står det klart att könsfördelningen är ojämn, eftersom andelen kvinnor av röstberättigande utlandsfinländare vid riksdagsvalet 2011 var 60 procent. Vidare visar Peltoniemi att utlandsfinländare känner stark samhörighet med både sitt nuvarande hemland och Finland. Med andra ord är så kallad transnationell identitet, det

vill säga känsla av tillhörighet till flera nationella kontexter, bland utlandsfinländare utbrett. Därtill undersökte hon bland annat förekomsten av dubbelt medborgarskap bland utlandsfinländare. Det visar sig vara mycket vanligt, eftersom nästan 40 procent av respondenterna uppgav att de har dubbelt medborgarskap.

Ungefär samtidigt som Peltoniemi gjorde sin undersökning om utlandsfinlandssvenskar lät SOM-institutet vid Göteborgs universitet genomföra en liknande undersökning bland svenska medborgare utomlands. Inom ramen för studien *svenska utlandsröster* har Maria Solevid (2016) kartlagt bland annat utlandssvenskarnas socioekonomiska sammansättning och kopplingar till utlandet. För att beskriva deras socioekonomiska sammansättning jämförde Solevid utlandssvenskar med svenskar bosatta i Sverige beträffande en rad socioekonomiska faktorer med hjälp av en annan opinionsundersökning riktade till enbart svenska medborgare bosatta i Sverige och kunde konstatera att utlandssvenskar är en välmående grupp. Exempelvis uppgav nästan 60 procent av utlandssvenskarna att de är högtbildade medan motsvarande siffra bland svenskar bosatta i Sverige är 32 procent. Beträffande utlandserfarenhet framgår det att hälften av utlandssvenskarna bott utomlands minst 16 år. Andelen utlandssvenskar som uppgav att de har dubbelt medborgarskap är 23 procent och är således på en betydligt lägre nivå än bland utlandsfinländare. I samma antologi tittade några andra forskare närmare på utlandssvenskarnas identitet. Eftersom en stor del av utlandssvenskarna känner sig hemmahörande i Sverige konstaterar Annika Bergström (2016, 67–68) att de har en stark identifikation med Sverige. Känslan av hemhörighet i bosättningslandet är också stor (Jansson & Lindell 2016, 84).

Med andra ord finns det en hel del kunskap om utlandsfinländare och utlandssvenskar exempelvis beträffande identitet och socioekonomisk sammansättning. Men hur är det med utlandsfinlandssvenskar? Härnäst redogör vi för två färska datamaterial som hjälper oss att få en bättre bild av vad som kännetecknar svenskpråkiga utlandsfinländare och deras förhållande till Finland.

Material och metod

Denna studie baserar sig dels på registerdata från Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata (tidigare Befolkningsregistercentralen), dels på en unik opinionsundersökning om identitet, samhälleliga värderingar och politiskt deltagande riktade till svenskspråkiga finländare bosatta utomlands. Populationen för vår studie är finska medborgare bosatta utomlands och med svenska som registrerat modersmål. Registerdata om svenskspråkiga finländare i åldern 18–85 år med fast adress i utlandet är hämtade från Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata (2019). Ur dessa data framgår bland annat uppgifter om bosättningsland, kön och födelseår, för den i utlandet bosatta svenskspråkiga populationen.

Urvalet för opinionsundersökningen bestod av stratifierat urval av 4 800 svenskspråkiga utlandsfinländare i åldern 18–80 år från 15 olika länder. Personerna inom varje land är slumpmässigt utvalda. Länderna som finns företrädesvis i Västeuropa har valts på grund av att antalet utlandsfinlandssvenskar är mycket få i övriga länder och anonymiteten således inte kan garanteras. Urvalsstorleken för vart land bestämdes utifrån populationens storlek, men på grund av Sveriges mycket dominerande roll som bosättningsland valde vi att undervikta urvalet från Sverige en aning. Samtidigt överviktades urvalet från övriga länder. För att säkerställa resultatens representativitet har alla sammanställda data som är hämtade från opinionsundersökningen viktats enligt storleken på den svenskspråkiga utlandsfinländska populationen i de olika länderna. Undersökningen genomfördes med webbenkät och datainsamlingen pågick mellan maj och september 2019. Svarspersonerna kontaktades via brev till adresser hämtade från Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata. Två utskick gjordes, en inbjudan om att delta i undersökningen och en påminnelse. Enkäten, som omfattar omkring 170 frågor med fasta svarsalternativ, besvarades av 1 974 personer. Om man räknar bort de inbjudningar som returnerats på grund av okänd adress, det vill säga sådana personer som vi kan vara säkra på att aldrig nåtts av inbjudan till undersökningen på grund av till exempel föräldrade adressuppgifter, är svarsfrekvensen 44 procent.

I och med att denna studie bygger på en omfattande opinionsundersökning som utgår från ett representativt urval bland utlandsfinlandssvenskar, liksom studierna om utlandsfinländare och utlandssvenskar, samt registerdata innebär det att vi får ny och riklig kunskap även om utlandsfinlandssvenskar, exempelvis var de bor och deras sociodemografiska sammansättning samt identitet och kopplingar till olika kontexter. Studierna om utlandsfinländare och utlandssvenskar ger samtidigt möjlighet till referenspunkter. Som hjälp finns också färskt datamaterial om svenskspråkiga i Finland (von Schoultz et al. 2019). Det är sålunda möjligt att kartlägga till exempel om utlandsfinlandssvenskar identifierar sig med flera kontexter på samma sätt som utlandsfinländare och utlandssvenskar och om de avviker socioekonomiskt från svenskspråkiga finländare i allmänhet.

I ett finlandssvenskt perspektiv är denna studie med andra ord unik, men även i ett internationellt perspektiv är studier som bygger på opinionsundersökningar utgående från ett representativt urval utlandsmedborgare, på det sätt som denna samt Peltoniemi och Solevids studier gör, ovanliga på grund av varierande tillgång till tillförlitliga data om utlandsmedborgare. I och med att uppgifter om utlandsmedborgares adresser i länder utanför Norden ofta är bristfälliga har många tidigare opinionsundersökningar om migranter begränsats till återflyttare eller till ett mycket fåtal länder (Ahmadov & Sasse 2016, 80). Det skall dock påpekas att vissa begränsningar även finns för de data vi använder oss av. Trots att tillgången till registerdata om medborgare bosatta utomlands är ovanligt bra i Finland, är felaktiga och föråldrade adressuppgifter bland utlandsfinländare betydligt vanligare än bland medborgare bosatta i Finland. Med tanke på detta uppvisar studien en anmärkningsvärt hög svarsprocent.

Utlandsfinlandssvenskarnas demografiska sammansättning och socioekonomiska ställning

I denna del av analysen redogör vi för vilka länder och regioner utlandsfinlandssvenskarna bor i och deras sociodemografiska sammansättning, särskilt beträffande kön, ålder och var de är födda,

utgående från registerdata. Vi redogör även för utlandsfinlandssvenskarnas socioekonomiska ställning med hjälp av data från enkätundersökningen.

I Finland tillämpas obligatorisk modersmålsregistrering, vilket innebär att samtliga finska medborgare delas in enligt språkgrupp. Omkring 290 000 eller 5,2 procent av alla finska medborgare har svenska som modersmål (Finlands officiella statistik [FOS] 2019). Antalet svenskspråkiga finländare i åldern 18–85 år som är bosatta utomlands, är enligt våra data från Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata ungefär 31 000. Det är medlemmar av den här gruppen vi definierar som utlandsfinlandssvenskar i denna studie. Det totala antalet som omfattar alla åldersgrupper är naturligtvis en aning högre, uppskattningsvis 35 000 – 40 000. Enligt en uppskattning utgående från dessa data skulle andelen vuxna utlandsfinlandssvenskar utgöra ungefär 13 procent av alla vuxna svenskspråkiga finländare. Det här är betydande siffror ur ett finlandssvenskt perspektiv. Det handlar alltså om en grupp som är större än hela den svenskspråkiga befolkningen i Åboland eller på Åland. Den är heller inte obetydlig i internationella sammanhang om man ser till andelen som är bosatta i utlandet. Andelen utlandsfinlandssvenskar i förhållande till dem som bor i Finland är nämligen mer än dubbelt så stor som motsvarande andel för utlandsfinländare och fyra gånger större än andelen utlandssvenskar (Himmelroos et al. 2020).

Vi inleder med att redogöra för i vilka länder utlandsfinlandssvenskarna är bosatta. Av tabell 1 framgår dels antalet och andelen utlandsfinlandssvenskar enligt världsdel med undantag för Europa som delats in i Norden och övriga Europa, dels uppgifter om antalet och andelen utlandsfinlandssvenskar i de femton länder som ingår i opinionsundersökningen. I de nordiska länderna finns över 80 procent av alla utlandsfinlandssvenskar och i övriga Europa 14 procent. Enbart i Sverige bor närmare 23 000 eller nästan tre fjärdedelar av alla utlandsfinlandssvenskar i åldern 18–85 år. Enligt våra registerdata är Norge och Storbritannien de länder med näst flest utlandsfinlandssvenskar, andelen är mellan tre och fyra procent eller drygt 1 000 till antalet i respektive land. Betydligt mindre än för Sverige alltså. Ungefär sex procent eller knappt 2 000 utlandsfinlandssvenskar är bosatta utanför Europa. Av

denna grupp bor drygt 1 200 i Nordamerika, varav ungefär 1 000 i USA och 200 i Kanada. Därefter följer Oceanien, av vilka de flesta bor i Australien, och Asien med närmare 300 utlandsfinlandssvenskar var. I både Afrika och Sydamerika bor det färre än 100 utlandsfinlandssvenskar i åldern 18–85 år.

Region	Antal	Andel (%)	Land	Antal	Andel (%)
Norden	~ 25 000	80	Sverige	~ 23 000	75
			Norge	~ 1 100	4
			Danmark	~ 500	2
Övriga Europa	~ 4 200	14	Storbritannien	~ 1 000	3
			Tyskland	~ 800	3
			Schweiz	~ 500	2
			Spanien	~ 400	1
			Frankrike	~ 300	1
			Italien	~ 200	1
			Belgien	~ 200	1
			Österrike	~ 100	0
			Luxemburg	~ 100	0
Nordamerika	~ 1 200	4	USA	~ 1 000	3
			Kanada	~ 200	1
Oceanien	~ 300	1	Australien	~ 200	1
Asien	~ 300	1			
Afrika	~ 100	0			
Sydamerika	~ 100	0			
Totalt	~ 31 000	100			

Tabell 1. Antal och andel (procent) utlandsfinlandssvenskar (18–85 år) enligt världsdel och land

Till följande redogör vi för några andra demografiska bakgrundsfaktorer bland utlandsfinlandssvenskar, delvis genom att jämföra utlandsfinlandssvenskar med svenskspråkiga i Finland (se tabell 2). Medan könsfördelningen bland svenskspråkiga i Finland i åldern 18–85 år är rätt jämn finns det bland alla utlandsfinlandssvenskar i samma åldersgrupp klart fler kvinnor (58 procent) än män (42

procent). Könsfördelningen bland utlandsfinlandssvenskar är med andra ord liknande som bland utlandsfinländare överlag. Det finns också skillnader i åldersfördelningen. Bland svenskspråkiga i Finland i åldern 18–85 år är majoriteten 50 år eller äldre. Bland utlandsfinlandssvenskar i samma åldersgrupp är däremot nästan 60 procent yngre än 50 år. Såväl första som andra generationens utlandsfinlandssvenskar ingår som nämnt i studien. Av alla utlandsfinlandssvenskar i åldern 18–85 år är 73 procent födda i Finland och 27 procent födda i andra länder. En del av dem som fötts utomlands har dock vid något skede bott i Finland men senare flyttat utomlands igen.

		Utlandsfinlands- svenskar (%)	Svenskspråkiga i Finland (%)
Kön	Man	42	51
	Kvinna	58	49
Ålder	18–29	25	18
	30–49	34	29
	50–64	19	24
	65–85	22	29
Födda i Finland	Alla	73	–
Födda utomlands	Alla	27	–

Tabell 2. Grundläggande sociodemografiska karaktäristika för utlandsfinlandssvenskar och svenskspråkiga i Finland (procent)

För att beskriva utlandsfinlandssvenskarnas socioekonomiska sammansättning undersöks utbildning och sysselsättning med hjälp av vår opinionsundersökning bland utlandsfinlandssvenskar (2019). Genom att utnyttja data från undersökningen EVS Svenskfinland (von Schoultz et al. 2019), i vilken samma frågor om utbildning och sysselsättning förekommer, kan utlandsfinlandssvenskarnas socioekonomiska sammansättning jämföras med svenskspråkiga i Finland.

Som framgår av tabell 3 uppger nästan 40 procent av utlandsfinlandssvenskarna att de har högre högskoleexamen eller forskarexamen och lägger man därtill de med lägre högskoleexamen eller yrkeshögskoleexamen är andelen med hög utbildning över

60 procent. Motsvarande andel för svenskspråkiga i Finland är 36 procent. Utlandsfinlandssvenskar är alltså på samma sätt som utlandssvenskarna i genomsnitt betydligt högre utbildade än befolkningen i hemlandet.

		Utlands- finlands- svenskar (%)	Svensk- språkiga i Finland (%)
Utbildningsnivå	Grundnivå (Grundskola, folkskola etc.)	6	14
	Mellannivå (Gymnasium, yrkesskola, yrkesinstitut etc.)	27	45
	Lägre högskoleexamen/ yrkeshögskoleexamen	25	18
	Högre högskoleexamen/ forskarexamen	38	18
Sysselsättning	Anställd/egenföretagare	63	44
	Pensionär	19	41
	Student	9	5

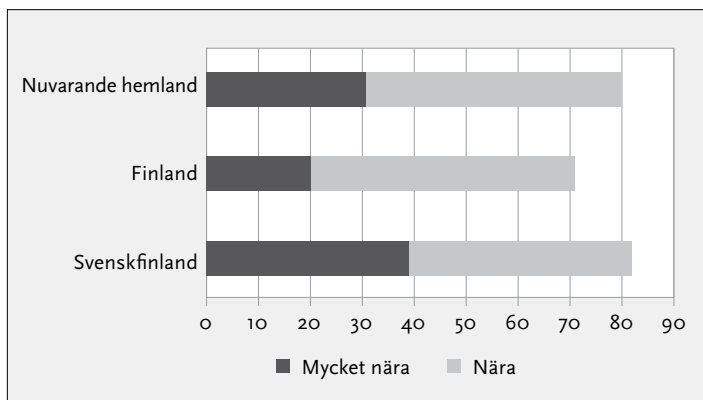
Tabell 3. Högsta utbildningsnivå och sysselsättning bland utlandsfinlandssvenskar och svenskspråkiga i Finland (procent)

Beträffande sysselsättning finns några märkbara skillnader mellan utlandsfinlandssvenskar och svenskspråkiga i Finland. Av utlandsfinlandssvenskarna uppger över 63 procent att de är anställda, företagare eller studerande. Bland svenskspråkiga i Finland är motsvarande andel 44 procent. Man kan dock förmoda att en icke obetydlig del av skillnaderna kan förklaras med att utlandsfinlandssvenskarna är betydligt yngre i genomsnitt. Andelen pensionärer är exempelvis hälften mindre bland utlandsboende än bland svenskspråkiga i Finland. Sammanfattningsvis kan man konstatera att utlandsfinlandssvenskar i likhet med utlandssvenskar är en resursstark grupp både sett till utbildning och sysselsättning.

Utlandsfinlandssvenskars förhållande till Finland

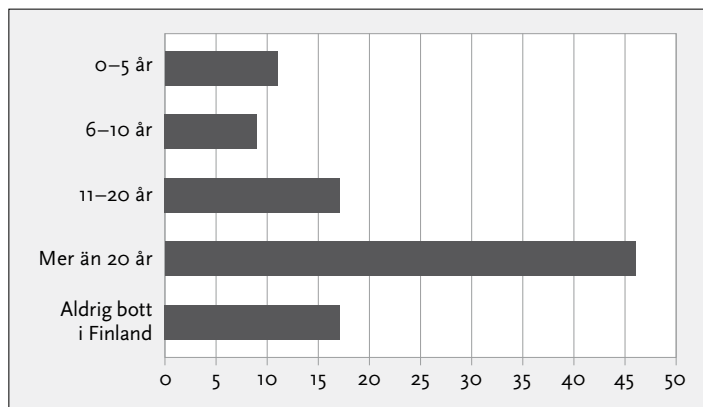
I den andra delen av analysen redogör vi med hjälp av opinionsundersökningen för utlandsfinlandssvenskarnas samhörighet samt kopplingar till det nuvarande hemlandet, Finland och Svenskfinland. Som vi konstaterat beror den växande forskningen kring utlandsmedborgare i stor utsträckning dels på att det är lättare att upprätthålla en koppling till ursprungslandet, dels på att utlandsmedborgares politiska ställning stärkts märkbart på senare år. Därmed är det högst relevant och intressant att undersöka utlandsfinlandssvenskars känsla av samhörighet med både ursprungslandet och det nuvarande hemlandet. För utlandsfinlandssvenskar är det därtill relevant att undersöka deras samhörighet med Svenskfinland för att få en uppfattning om deras identifikation med det svenska i Finland. Det bör dock påpekas att alla svenskspråkiga utlandsfinländare inte nödvändigtvis identifierar sig som finlandssvenskar, särskilt som gruppen omfattar både personer som flyttat från Åland och som nämnts andra generationens svenskspråkiga utlandsfinländare.

Resultaten från opinionsundersökningen bland utlandsfinlandssvenskar (2019) visar ändå att det finns en stark samhörighet bland utlandsfinlandssvenskar med alla tre kontexter (se figur 1). Aningen fler känner samhörighet med sitt nuvarande hemland än med Finland, speciellt finns en skillnad bland dem som känner en stark samhörighet. Den starkaste samhörigheten känner man dock med Svenskfinland. Av utlandsfinlandssvenskarna uppger nästan 40 procent att de känner mycket nära samhörighet med Svenskfinland och sammanlagt 83 procent känner åtminstone nära samhörighet. Det visar på en stark identifikation med det svenska i Finland bland utlandsfinlandssvenskarna. Bland de utlandsfinlandssvenskar som aldrig bott i Finland är dock andelen som känner mycket nära eller nära samhörighet med Svenskfinland 65 procent, det vill säga på en betydligt lägre nivå. Samtidigt är det ändå rätt anmärkningsvärt att två tredjedelar av de utlandsfinlandssvenskar som aldrig bott i Finland känner en gemenskap med Svenskfinland.

Figur 1. Samhörighet som utlandsfinlandssvenskar känner med olika länder/regioner (procent)

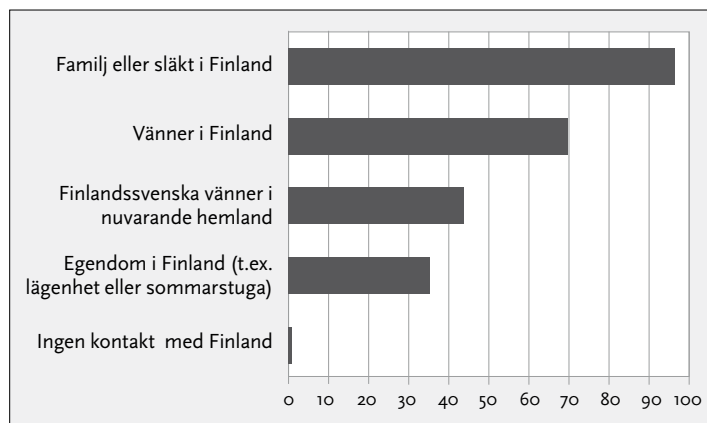
Den tid som utlandsfinlandssvenskar har varit bosatta utomlands visar på deras koppling till utlandet. Av de utlandsfinlandssvenskar som deltog i opinionsundersökningen uppgav 83 procent att de har bott i Finland men flyttat bort. Över 60 procent har bott utomlands minst tio år och närmare hälften mer än 20 år, vilket framgår av figur 2. Andelen som aldrig bott i Finland är 17 procent. Med andra ord har en stor andel av utlandsfinlandssvenskarna bott utomlands länge och sålunda finns överlag en stark utlandserfarenhet bland dem.

Figur 2. Tid som utlandsfinlandssvenskar bott utomlands (procent)

Förekomsten av dubbelt medborgarskap är en annan faktor som visar på utlandsfinlandssvenskarnas koppling till ett annat land än Finland. Totalt 44 procent av utlandsfinlandssvenskarna som svarade på enkäten har dubbelt medborgarskap, vilket är alltså på ungefär samma nivå som för utlandsfinländare i allmänhet (Peltoniemi 2018, 94). Av de som aldrig bott i Finland har hela 86 procent dubbelt medborgarskap. Bland första generationens emigranter har drygt 35 procent dubbelt medborgarskap.

Så gott som alla utlandsfinlandssvenskar har något slag av kontakter till Finland och särskilt familje- och vänskapsbanden verkar vara starka (se figur 3). Nästan samtliga utlandsfinlandssvenskar uppger att de har familj eller släkt i Finland och omkring 70 procent har vänner i Finland. Många har också egendom i Finland. Kontakter till Finland kan också upprätthållas genom vänskapsband till andra finländare i det nuvarande hemlandet. Drygt 40 procent säger sig ha finlandssvenska vänner i det nuvarande hemlandet. Eftersom en stor del av alla utlandsfinlandssvenskar bor i Sverige är det rimligt att förvänta sig att de i större utsträckning har finlandssvenska vänner i nuvarande hemland jämfört med övriga utlandsfinlandssvenskar. Av svenskspråkiga finländare i Sverige uppger också något fler (47 procent) att de har finlandssvenska vänner i Sverige än vad övriga utlandsfinlandssvenskar har i sina respektive hemländer (35 procent).

Figur 3. Kontakter som utlandsfinlandssvenskar har till Finland (procent)

Utlandsfinlandssvenskar har alltså många slag av kontakter till Finland men hur täta är de konkreta banden till det gamla hemlandet? För att få en uppfattning om det redogör vi för hur mycket tid som utlandsfinlandssvenskar tillbringar i Finland. Utlandsfinlandssvenskar spenderar generellt mycket tid i Finland. Av respondenterna uppger över 80 procent att de besöker Finland årligen medan endast tre procent säger sig aldrig besökt Finland eller att de vanligtvis inte besöker Finland. Närmare hälften tillbringar minst tre veckor och sju procent minst två månader per år i Finland.

Tid i Finland	Sverige	Övriga Norden	Övriga Europa	Övriga världen	Alla
Aldrig/vanligtvis inte	3	1	2	8	3
I regel mer än ett år mellan besök till Finland	13	9	16	44	16
Upp till två veckor per år	38	32	33	21	35
Tre veckor – två månader per år	38	54	41	23	39
Minst två månader per år	8	4	8	4	7
Totalt	100	100	100	100	100

Tabell 4. Hur mycket tid som tillbringas i Finland bland utlandsfinlandssvenskar bosatta enligt land/region (procent)

Av tabell 4 framgår även jämförelser mellan Sverige och tre andra grupper av länder. Vad som är anmärkningsvärt är att det inte bara är finlandssvenskar i Sverige som tillbringar mycket tid i Finland utan även utlandsfinlandssvenskar i övriga Norden och Europa. Skillnaderna mellan dessa tre grupper är rätt små. Betydligt mer avvikande är gruppen övriga världen, till vilken räknas utlandsfinlandssvenskar i Australien, Kanada och USA. Andelen i denna grupp som besöker Finland i regel mer sällan än årligen är hela 44 procent. Även om förbättrade kommunikationer och färre gränshinder underlättat mobiliteten har ändå avståndet, när det är tillräckligt långt, en stor betydelse för besöksfrekvensen. Det ska dock påpekas att olika teknologiska lösningar (internet och sociala medier etc.) förbättrat möjligheterna att upprätthålla kontakten med det gamla hemlandet.

Konklusioner

Syftet med denna studie har varit att beskriva vad som kännetecknar utlandsfinlandssvenskar och deras förhållande till Finland. I likhet med forskningen om utlandssvenskar visar denna studie att utlandsfinlandssvenskarna är en resursstark grupp. De har i genomsnitt hög utbildning och är i större utsträckning sysselsatta med arbete, företagarkerksamhet och studier än finlandssvenskar i Finland. De så kallade transnationella banden till Finland, särskilt till det svenska i Finland, är starka. De tillbringar mycket tid i Finland och de känner starkare identifikation med Svenskfinland än med både Finland och nuvarande hemland. Men samtidigt verkar utlandsfinlandssvenskarna som helhet vara relativt stadigt bosatta utanför Finland. En stor del har bott länge utomlands. Det förhindrar dock inte att vissa delar av gruppen förändras mer frekvent. Som tidigare studier visat flyttar många bara för en kortare tid och migrationsfrekvensen mellan Svenskfinland och Sverige är så pass hög att Kepsu och Henriksson (2019) klassat den som intern migration. Som det emellertid konstaterades i inledningen är det ändå inte bara återflyttare som kan bidra med exempelvis unik kunskap från sina år utomlands, utan även migranter som bor kvar i sina nya bosättningsländer. Med tanke på gruppens omfattning i förhållande till de svenskspråkiga i Finland, dess uppenbara höga resurser och en kvardröjande stark samhörighet med Svenskfinland är denna grupp högst intressant ur både ett samhällligt och ett politiskt perspektiv för det svenska i Finland.

Litteratur

- Ahmadov, Anar K. & Sasse, Gwendolyn (2016): "A Voice Despite Exit: The Role of Assimilation, Emigrant Networks, and Destination in Emigrants' Transnational Political Engagement", *Comparative Political Studies* 49(1), s. 78–114.
- Bergström, Annika (2016): "Sverigeorientering bland svenskar i utlandet", *Svenska utlandsröster*, red. Maria Solevid. Göteborg: SOM-institutet, s. 65–77.
- Engman, Max (2016): *Språkfrågan. Finlandssvenskarnas uppkomst 1812–1922*, Finlands svenska historia 3. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Finlands officiella statistik (FOS) (2019): *Befolkningsstruktur, Tabellbilaga 2. Befolkningen efter språk 1980 – 2019*. Helsingfors: Statistikcentralen. http://tilastokeskus.fi/til/vaerak/2019/vaerak_2019_2020-03-24_tau_002_sv.html [hämtat 27.5.2020].
- Finnäs, Fjalar (1986): *Den finlandssvenska befolkningsutvecklingen 1950–1980. En analys av en språkgrupps demografiska utveckling och effekten av blandäktenskap*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Herberts, Kjell (2019): *Inte bara Sverige. Svenskspråkig flyttning mellan Finland och utlandet 2000–2017*, Rapporter 1/2019. Åbo: Migrationsinstitutet.
- Himmelroos, Staffan & Harjula, Mikael & Vento, Isak (2020): "Den finlandssvenska diasporan", *Politiikasta.fi*. <https://politiikasta.fi/den-finlandssvenska-diasporan/> [hämtat 25.5.2020].
- International Organization for Migration (2013): *World Migration Report 2013, Migrant Wellbeing and Developments*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr2013_en.pdf [hämtat 11.5.2020].
- International Organization for Migration (2020): *World Migration Report 2020*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf [hämtat 8.3.2020].
- Jansson, André & Lindell, Johan (2016): "Världsmedborgare eller bara utlandsboende? Kosmopolitism som ett uttryck för supermobilitet", *Svenska utlandsröster*, red. Maria Solevid. Göteborg: SOM-institutet, s. 79–93.

- Kepsu, Kaisa (2016): *Hjärnflykt eller inte? En analys av den svenskspråkiga flyttningen mellan Finland och Sverige 2000–2015*, Magma pamflett 2/2016. Helsingfors: Magma.
- Kepsu, Kaisa & Henriksson, Blanka (2019): *Hjärnflykt eller inte? Del II. Svenskspråkig ungdomsflyttning till Sverige: trender och drivkrafter*, Magma 1/2019. Helsingfors: Magma.
- Lafleur, Jean-Michel (2015): "The enfranchisement of citizens abroad: variations and explanations", *Democratization* 22(5), s. 840–860.
- Levitt, Peggy (1998): "Social Remittances: Migration Driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion", *International Migration Review* 32(4), s. 926–948.
- McRae, Kenneth D. (1997): *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Finland, Vol. 3*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press.
- Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata (2019): Opublicerat datamaterial över svenskspråkiga utlandsfinländare [hämtat 27.2.2019].
- Peltoniemi, Johanna (2018): *On the Borderlines of Voting. Finnish emigrants' transnational identities and political participation*. Tammerfors: Tampere University Press.
- von Schoultz, Åsa & Himmelroos, Staffan & Vento, Isak (2019): European Values Study 2018–2019: Svenskspråkiga finländare, version 1.0. Finlands samhällsvetenskapliga dataarkiv. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3382> [hämtat 4.3.2020].
- Solevid, Maria (2016): "Svenska utlandsröster", *Svenska utlandsröster*, red. Maria Solevid. Göteborg: SOM-institutet, s. 9–37.

Elena Balzamo – Strindberg som litterärt förmedlingsprojekt i Frankrike

---

Elisabeth Tegelberg

Inledning

Sverige är, mot bakgrund av det svenska språkområdets litenhet och svenskans globalt sett marginella roll som litteraturspråk, i hög grad beroende av extern förmedling för en framgångsrik spridning av sin litteratur utanför landets gränser. Detta beroende gör sig gällande på litteraturförmedlingens alla områden, även om få förmedlare i sin verksamhet har omfattat samtliga dessa områden. Vissa har primärt varit inriktade på översättande, andra på författande av böcker och artiklar om litteratur och åter andra på litteraturkritik. Många litteraturförmedlare har också etablerat ovärderliga kontakter i förlagsbranschen – av stor betydelse om man vill få svensk litteratur utgiven i andra länder – och inom detta område har också dagens litterära agenter kommit att fylla en viktig funktion.

När det gäller svensk litteratur i Frankrike, kan man konstatera att dess ställning i detta land länge har varit, och fortfarande är,

relativt solid. Detta faktum kan till stor del förklaras av att Sverige har en mer än sekellång tradition av mycket aktiv litteraturförmedling i Frankrike, alltifrån pionjären Lucien Maury (Tegelberg 2017), med efterföljare som Carl Gustaf Bjurström (Tegelberg 2016a, 2016b) och Philippe Bouquet (Tegelberg 1996, 2006), fram till den i dag mest framträdande förmedlaren av svensk litteratur i Frankrike, Elena Balzamo. Utan deras och andra kompetenta litteraturförmedlares insatser inom olika områden skulle sannolikt svensk litteratur ha haft en mycket mer begränsad genomslagskraft i Frankrike än vad som är fallet.

Elena Balzamo upprätthåller kontinuiteten och kan betraktas som arvtagare till sina föregångare. Hon är emellertid speciell i det avseendet att hennes insatser på litteraturförmedlingens område uppvisar en mångsidighet som är mindre uttalad hos dem som tidigare ägnat sig åt denna verksamhet. Hon har också en språklig och kulturell förankring i flera sfärer, vilket gör hennes fall unikt. Elena Balzamo är född (1956) och uppvuxen i Moskva med ryska som modersmål, bosatt i Frankrike sedan 25-årsåldern och specialiserad på svensk litteratur i både ett historiskt och ett samtida perspektiv. Hon är ”mångkulturell” i mer än en bemärkelse, vilket hon ger prov på i sina översättningar av svensk litteratur till franska, två språk som hon lärde sig i vuxen ålder. Det är ingalunda självklart, och snarast sällsynt, att en översättare översätter till ett annat språk än sitt eget modersmål, i synnerhet på det litterära området. I sin självbiografiska bok *En enkel till Paris* (Balzamo 2014a), översatt från franskan (Balzamo 2013), berättar hon om sin barndom, sin uppväxt och sina studier, om den instängdhet och ofrihet som genomsyrade det sovjetiska samhälle hon växte upp i och om de överväganden och beslut som avgjorde hennes livsbana.

Elena Balzamo har främst gjort sig bemärkt som Strindbergkännare och en betydande del av hennes insatser är inriktad på denne författare och hans författarskap. Det är också hennes Strindbergrelaterade verksamhet som står i fokus i detta sammanhang, och av denna verksamhet enbart den som riktar sig till en frankofon publik.

Ett av Balzamos viktigaste verk är en omfattande Strindberg-biografi på franska, *August Strindberg: visages et destin* (Balzamo 1999), en metodologiskt nydanande biografi som också utkommit i svensk översättning (Balzamo 2012). Det är ett omfattande verk (319 sidor i originalutgåva), resultatet av flera års forskning och kontinuerlig dialog med svenska kollegor och Strindbergkännare. Att boken riktar sig till en fransk läsekrets fick konsekvenser då fransmännen kunde vara i behov av upplysningar som ter sig självklara för en svensk publik. Med tanke på den franska målgruppen har författaren valt att begränsa den vetenskapliga apparaten och undvika referenser som hade varit irrelevanta för en fransk läsare. Hennes övergripande ambition var att ge ”en sammanfattande framställning på håll” (Balzamo 2012, 7), ett utanförperspektiv på Strindberg. Balzamo påpekar i sitt förord att det råder stor obalans i fråga om de översättningar av Strindbergs verk som har gjorts till franska: det är hans dramatik som totalt dominerar. Hon har därför i sin bok valt att i möjligaste mån föra fram de delar av Strindbergs författarskap som är minst kända för franska läsare, nämligen hans prosa och hans brev.

Det har skrivits ett mycket stort antal biografiska verk om Strindberg, både i Sverige och utomlands, framför allt i engelsk- och tyskspråkiga länder. Den klassiska svenska Strindbergbiografen skrevs av Gunnar Brandell (Brandell 1983–1989). Den är oundgänglig för svenska läsare, understryker Balzamo, men skulle vara alltför omfattande och svårforcerad för en fransk publik. Den har heller inte översatts till franska, detta i motsats till den betydligt mer kortfattade *Strindberg, ett liv* av Per Olov Enquist (Enquist 1984), som i fiktiv form bygger på Strindbergs liv och i vilken ”djupet i analysen ersätts av romankänslans förmåga att förföra dem som just har börjat läsa Strindberg” (Balzamo 2012, 16).

Visages et destin är ett viktigt bidrag till den franska Strindbergglitteraturen då den fyller en lucka och ger den franske läsaren en bild av Strindberg som placerar in denne i en ny kontext. Vad beträffar svenska Strindbergbiografier, kan man konstatera att Gunnar Brandells biografi är kronologiskt upplagd, liksom de två senaste svenska biografierna av Göran Söderström (2013) och

Göran Hägg (2017). Detsamma gäller för övrigt också Martin Lamms (1948) och Olof Lagercrantz (1979) klassiska biografier. Balzamos biografi är till skillnad från alla dessa tematiskt upplagd, vilket ger nya infallsvinklar och utgör ett välkommet komplement till den biografiska floran. Hon påpekar själv att en kronologisk framställning skulle ha varit av mindre intresse för franska läsare. Det tematiska upplägget erbjuder möjligheter att vidga vyerna och väcka nya frågeställningar. I kapitlen ”Strindberg i sin tid”, ”Strindberg och historien”, ”Strindberg och geografin”, ”Strindberg och samhället”, ”Strindberg och individen”, ”Strindberg och den synliga världen” och ”Strindberg och den osynliga världen” får läsaren tillfälle att möta författaren i nya sammanhang. Vi får i dessa kapitel bland annat en biografisk Strindbergorientering i tid och rum och inblickar i författarens exiltillvaro, som varade i femton år, och vad han åstadkom litterärt under denna period. Utrymme ges också åt Strindberg som historieförfattare och författare av historisk fiktion: vi får exempelvis ta del av turerna runt hans historiska verk *Svenska folket* och den totalt nedgörande kritik det bestods, liksom av novellsamlingarna *Svenska öden och äventyr*, som däremot mottogs positivt av kritiken. Balzamo diskuterar även ett antal andra av Strindbergs fiktiva verk med historisk anknytning och ger där prov på sin behärskning av konsten att dra paralleller, att se beröringspunkter och att frilägga influenser.

Brevutgivaren

En av Elena Balzamos främsta insatser för lanseringen av Strindberg i Frankrike är den som består i utgivningen av ett urval av Strindbergs korrespondens (Balzamo 2009–2012). Balzamo står för såväl urvalet av brev som översättningen till franska av dessa. Korrespondensen är ett väsentligt bidrag till Strindbergglitteraturen på franska, dels därför att den fyller en lucka vad beträffar kännedomen i Frankrike om Strindberg, dels därför att den ger en mångfacetterad bild av författaren och det samhälle i vilket han levde och verkade, dels därför att korrespondensen torde vara lättare för fransmän att ta till sig och uppskatta än Strindbergs övriga prosaproduktion. Den första volymen, som avser åren 1858–1885,

inleds av en tredelad presentation, med följande personliga anslag: *Qui êtes-vous, August Strindberg ?*, *Que faisiez-vous de 1849 à 1885, M. Strindberg ?*, *À qui écriviez-vous ?*. Vi får under dessa rubriker ta del av brevskrivarens motiv och brevens bakgrund, de viktigaste milstolparna i Strindbergs liv och verk samt en översikt över de viktigaste adressaterna i den överväldigande rika brevsamlingen. För brevens gruppering har Balzamo, inom ramen för den kronologiska ordningen, valt geografiska utgångspunkter, vilket föreföll henne naturligt med tanke på Strindbergs nomadiserande tillvaro under stora delar av sitt liv. Detta angreppssätt ger också läsaren en god möjlighet att se sammanhangen och överblicka utvecklingslinjerna. Balzamos uttalade mål för sitt brevurval var att ge läsaren tillfälle att ta del av variationen och rikedomerna i Strindbergs korrespondens.

I sitt förord framhåller Elena Balzamo att det finns många "vittnesmål" om Strindberg, men att det inom ramen för dessa är svårt att få grepp om författaren som individ. Strindberg förde inte, i motsats till många andra författare, någon dagbok (*journal intime*), men hans korrespondens fyller nästan samma funktion som en dagbok. Och det är just Strindbergs oavbrutna, extremt omfångsrika och varierade korrespondens som erbjuder den bästa möjligheten att närma sig både individen och författaren. Det finns flera orsaker till att Strindberg var en så produktiv brevskrivare. Dels var han ofta på resande fot och breven blev då ett naturligt sätt att kommunicera både professionellt och privat, dels hade han en böjelse för "kommunikation på distans" även när en sådan inte var av nöden, dels var brevskrivandet för honom också ett sätt att tänka. Varje period i Strindbergs liv har en "utvald" adressat för breven – men inte sällan tröttnade författaren efter ett tag på sina adressater (om han nu inte blev ovän med dem). En sak att lägga märke till är att han ofta skrev sina brev "i svit" och långt ifrån alltid inväntade svar från adressaten innan han skrev ett nytt brev till densamme.

Strindbergs korrespondens omfattar närmare 10 000 brev, vars adressater, som utgör en brokig samling, representerar hundratals personer. Bland dessa finner man, förutom familjemedlemmar, författarkollegor, förläggare, filosofer, kritiker, journalister, politiker, teaterchefer, översättare, vetenskapsmän – en "multinationell"

skara som han skrev till på olika språk och med en ibland hisnande lingvistisk Uppfinningsrikedom. Strindbergs brev behandlar såväl stora som små händelser och Balzamo karakteriserar hans korrespondens som en verklig självbiografi som ger såväl ett porträtt av författaren som en panoramabild av epoken. Brevet är detaljrika och livfulla, de fångar tidsandan och erbjuder stor stilistisk variation, vilket väl knappast är ägnat att förvåna med tanke på brevens vitt skilda syften och korrespondensens talrika adressater.

Balzamo kommenterar i sitt förord till den första delen av brevutgåvan de svårigheter som är förknippade med översättning av brev i allmänhet och också de svårigheter som specifikt gäller översättningen av Strindbergs brev. Brev har alltid en speciell, privat adressat och innehåller därför i allmänhet förkortningar, allusioner, ”koder” och liknande, vilka ofta gör texten svårtydd och försvårar läsbarheten. En speciell svårighet med att översätta Strindbergs korrespondens är hans ”multilinguisme”, ett pittoreskt men inte oproblemiskt inslag. Strindberg skriver, förutom på svenska, på franska, tyska och engelska. De brev som är skrivna på franska utgör ett särskilt problem: Strindbergs franska innehåller en hel del språkliga tvivelaktigheter och rena fel, men att ”korrigera” dessa skulle enligt Balzamo innebära att beröva texten en del av dess *saveur* och att lämna dem intakta ge ett bisarrt intryck med tanke på den idiomatiska franska som präglar de översatta texterna. Lösningen blev att använda sig av kursiveringar i texten och att göra smärre ändringar.

Översättaren

Elena Balzamo har också lämnat viktiga bidrag till översättningen av Strindbergs litterära verk till franska, såväl med avseende på prosan (t.ex. *Den romantiske klockaren på Rånö*, *Utopier i verkligheten*) som på dramatiken (t.ex. *Dödsdansen*, *Fröken Julie*). Dramatiken kan ses som särskilt angelägen eftersom det tveklöst är i egen-skap av dramatiker som Strindberg haft störst genomslagskraft i Frankrike, och så har ännu i dag. Som ett synligt bevis på denna hans aktualitet framstår det faktum att han 2017 fick ge namn åt en mindre plats i centrala Paris, *Place August Strindberg*, belägen i

anslutning till kyrkan Saint-Sulpice, vilken författaren själv ofta besökte för att där betrakta Delacroix' monumentalmålningar, i synnerhet den som kallas "Jakob brottas med ängeln". Att hedra en svensk författare på detta sätt är unikt och vittnar om den särställning bland svenska författare som Strindberg intar i franskt litterärt medvetande.

Av särskilt stort intresse när det gäller Balzamos översättningar av Strindbergs dramatik framstår hennes nyöversättning av Strindbergs i Frankrike mest kända drama, *Mademoiselle Julie*, vilken var den sjunde översättningen till franska av denna pjäs, som fortfarande spelas med jämna mellanrum på franska scener. Balzamos översättning är, i förhållande till de tidigare, nydanande på flera sätt, inte minst genom att hon tar fasta på textens pragmatiska innehåll. Det finns anledning att understryka att Balzamos fria men ändå innehållstrogna förhållningssätt till översättning är ett modernt grepp, som ger läsaren/åskådaren större möjligheter att förstå och uppleva texten på djupet än vad de tidigare, mer formtrogna återgivningarna gör. Balzamo tar också i stor utsträckning fasta på individuella språkskillnader mellan protagonisterna. Hon har på ett tydligt sätt anpassat sin översättning efter originaltextens budskap och undermening och efter huvudpersonernas karaktärer och språkbruk, en strategi som är mycket mindre framträdande i de tidigare franska översättningarna (Tegelberg 2012, 2013).

Essäisten

Även som essäist har Elena Balzamo ägnat sig åt Strindberg och hans författarskap. På franska har hon givit ut essäsamlingen "*Je suis un vrai diable*". *Dix essais sur Strindberg* (Balzamo 2014b), där hon samlat ett antal essäer som hon tidigare publicerat i andra sammanhang. Balzamo skriver i förordet att denna essäsamling är "une petite tapisserie" (2014b, 8) som, ytligt sett, tar upp marginella fenomen, som exempelvis Strindbergs förhållande till sina förläggare, hans bruk av franska språket och hans syn på äktenskapet, men som hon hoppas skall hjälpa läsaren att se klarare i fråga om de väsentliga aspekterna av hans verk, vilket i sig utgör "une tapisserie incroyablement riche" (s. 8). Den röda tråden i denna

essäsamling är Balzamos egen mångåriga Strindbergforskning. En av bokens förtjänster är att Balzamo visar hur Strindbergs privatliv och texter är sammanvävda och i hur hög grad hans varierande livsbetingelser har påverkat hans verk. Läsaren förses med ett stort antal belysande citat ur Strindbergs korrespondens, vilka ger en god bild av och bevekelsegrunderna för hans åsikter och ställningstaganden i olika frågor. Många av Strindbergs uttalanden, som vi mött och ständigt möter ryckta ur sitt sammanhang (t.ex. sådana som rör hans misogyni), blir här mer begripliga genom att de sätts in i en vidare kontext.

En bland många aspekter som tas upp i boken är Strindbergs förhållande till skrivandet, ett förhållande som delvis förklarar hans litterära produktivitet. Han gjorde inte någon egentlig borskilling mellan sina brev och den fiktionslitteratur som han skrev, mellan "verkligheten" och litteraturen. Han är också medveten om det litterära värdet av sin korrespondens, något som bekräftas av att han redan på 1870-talet gjorde kopior av sina egna brev till Siri von Essen och sparade dem han fick från henne. Strindberg hävdade att vi bara känner till fragment av andras liv och att den enda roman vi kan skriva är den om vårt eget liv, vilket visar att det självbiografiska för Strindberg alltid var centralt. Uttalanden av detta slag är i hög grad beaktansvärda i en tid då begreppen fiktion och autofiktion står i centrum för den litterära debatten.

Läsaren får även ta del av en utförlig redogörelse för Strindbergs synpunkter på förläggarna och deras roll, liksom på förhållandet mellan författare och förläggare. Det inledande citatet från Strindbergs korrespondens, "*Je vends mon travail pas mon âme*", ger en fingervisning om hans inställning till förläggarna. Via Strindbergs korrespondens kan man följa utvecklingen av förlagskontakterna och bilda sig en uppfattning om hur den dåtida litterära marknaden fungerade (om än filtrerad genom en ofta frustrerad Strindbergs ögon och hjärna). Men det komplicerade förhållandet mellan författare och förläggare gäller inte enbart den finansiella sidan utan rör också den utsatta situation och det underläge författaren befinner sig i gentemot förläggarna, med deras maktposition vad beträffar utgivning (och nyutgivning) av verk. Ett illustrativt exempel på detta är Strindbergs fejd med Bonniers angående utgivningen av vissa av hans verk. Tilläggas kan att Strindberg

ingalunda låter sig sättas på plats utan protester: han utnyttjar med alla medel sina förläggare och hotar från och till med drastiska åtgärder, inklusive självmord, om han inte får som han vill!

En av bokens essäer behandlar familjen. Strindberg, av många ansedd som en av de största kvinnohatarna i modern tid, levde som gift och familjefar under nästan hela sitt vuxna liv och han var inte på något sätt en inbiten ungtkarl som vissa andra beryktade kvinnohatare, skriver Balzamo. Strindberg skrev själv till sin bror att hans misogyni var teoretisk eftersom han inte skulle ha kunnat leva utan en kvinnas sällskap. En annan aspekt av Strindbergs förhållande till kvinnor är att han drogs till, och gifte sig med, starka självständiga kvinnor, men att han sedan fick problem med att anpassa sig till dem. Balzamo ställer den väsentliga frågan om grunden till Strindbergs rykte som kvinnofiendtlig när det de facto är så att han i sina skrifter och sin korrespondens ofta ger uttryck för sitt behov av att ha en kvinna vid sin sida och för sitt beroende av kvinnor. I hans ungdomsverk finns inga spår av misogyni, och även om det i hans samlade produktion finns många osympatiska kvinnoporträtt, så gäller detta i lika hög grad hans mansporträtt. Men det finns ändå reella orsaker till det rykte författaren förskaffat sig i fråga om kvinnor. Balzamo tar upp flera verk där kvinnofiendligheten är framträdande, i första hand *Giftas*. Det är alltså inte bara fråga om elakt förtal och Balzamo väjer inte för denna sida hos Strindberg. Hennes förtjänst i detta sammanhang är att hon nyanserar den mer eller mindre vedertagna bilden av Strindberg som kvinnofiendtlig genom att systematiskt analysera hans skrifter och kartlägga utvecklingen i hans åsikter och ställningstaganden som den framkommer såväl i den privata korrespondensen som i de fiktiva verken. Hon ger oss därigenom en mindre ensidig och mer trovärdig helhetsbild av författaren.

Ytterligare en viktig faktor att ta med i beräkningen, påpekar Balzamo, är att Strindbergs i vissa fall kvinnofiendliga inställning har sin grund i hans samhällskritik, kvinnofrågan är för honom framför allt en social fråga. Man slås här av att många av Strindbergs idéer i fråga om förhållandet mellan könen är mycket moderna och att han idémässigt förordar en samhällsutveckling som först åtskilliga decennier senare skulle få stor genomslagskraft. Han förespråkar jämställdhet mellan män och kvinnor, inte bara

inom aristokratin utan i samhället i dess helhet, en jämställdhet som han vill se ta sig uttryck i till exempel blandade skolor, flickors rätt att röra sig ute lika fritt som pojkar, rösträtt för kvinnor och lika rättigheter att inneha högre tjänster. Detta är viktigt att poängtera då det sällan brukar tas upp till diskussion, trots det djärva och framåtblickande anslaget, och också därför att Strindbergs kritik av den styrande samhällsklassen här sätts i relation till kvinnofrågan.

Redaktören

Elena Balzamos verksamhetsfält omfattar också redaktörskap. Här bör särskilt framhållas det temanummer ägnat Strindberg som hon år 2000 initierade och redigerade för utgivning i den prestigefyllda franska litterära skriftserien *Cahiers de l'Herne* (Balzamo 2000). Den aktuella volymen, "August Strindberg", är en nästan 500-sidig antologi med texter av franska och svenska skribenter (de senare översatta till franska) om Strindberg och med texter av Strindberg själv (i fransk översättning). Dessa texter representerar ett brett spektrum av författarens verksamheter och av hans komplexa personlighet. I sitt förord framhåller Balzamo att detta nummer om Strindberg har som mål att ge en så rik och varierad bild som möjligt av författaren och att ge läsaren möjlighet att bilda sig en god uppfattning om Strindbergforskningens aktuella läge och olika inriktningar. Hon understryker svårigheterna med att "fånga" Strindberg och att göra den mångskiftande helheten rättvisa. Valet av infallsvinklar koncentreras till de delar av Strindbergs produktion som varit minst kända för franska läsare, bland annat hans korrespondens (som vid denna tidpunkt inte förelåg i översättning till franska), hans vetenskapliga studier och hans politiska tänkande.

Slutord

I sin inledningsvis nämnda självbiografiska bok *En enkel till Paris* låter Elena Balzamo läsaren ta del av de tillfälligheter som gjorde att hon bosatte sig i Frankrike och kom att ägna sitt yrkesliv åt förmedling av svensk litteratur i Frankrike. Att hon valde att studera just svenska och svensk litteratur var i grunden ett strategiskt val, betingat av den sovjetiska ”språkpolitiken”, men det var, skriver hon i efterordet, ett val som visade sig vara det rätta och som ständigt har berikat hennes liv. Man kan som svensk också känna tacksamhet över detta hennes val, vilket mycket påtagligt bidragit till att stärka den svenska litteraturens ställning i Frankrike.

Litteratur

- Balzamo, Elena (1999): *August Strindberg : visages et destin*. Paris: Viviane Hamy.
- Balzamo, Elena (2000) (utg.): *August Strindberg, cahier dirigé par Elena Balzamo*. Paris: L’Herne.
- Balzamo, Elena (2009–2012) (utg.): *August Strindberg. Correspondance, choix, présentation et traduction du suédois par Elena Balzamo*, tre volymer. Paris: Zulma.
- Balzamo, Elena (2012): *August Strindberg: ansikten och öde*, övers. Fredrik Egelund. Stockholm: Atlantis.
- Balzamo, Elena (2013): *Moscou–Paris, un aller simple*. Paris: Michel de Maule.
- Balzamo, Elena (2014a): *En enkel till Paris*, övers. Peter Landelius. Stockholm: Lind & Co.
- Balzamo, Elena (2014b): *”Je suis un vrai diable”. Dix essais sur Strindberg*. Paris: L’Harmattan.
- Brandell, Gunnar (1983–1989): *Strindberg – ett författarliv*, fyra delar. Stockholm: Alba.
- Enquist, Per Olov (1984): *Strindberg – ett liv*. Stockholm: Norstedt.
- Hägg, Göran (2017): *Sanningen är alltid oförskämd – en biografi över August Strindberg*. Stockholm: Norstedt.
- Lagercrantz, Olof (1979): *August Strindberg*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

- Lamm, Martin (1948): *August Strindberg*, andra reviderade upplagan. Stockholm: Bonnier.
- Söderström, Göran (2013): *Strindberg – ett liv*. Stockholm: Lind & Co.
- Tegelberg, Elisabeth (1996): "Le traducteur face aux problèmes de traduction. Entretien avec Philippe Bouquet", *Moderna Språk*, 1, s. 59–70.
- Tegelberg, Elisabeth (2006): "Philippe Bouquet – retour sur une dizaine d'années de traduction", *Moderna Språk*, 1, s. 118–132.
- Tegelberg, Elisabeth (2012): "Mademoiselle Julie – två samtida franska översättningar", *Aspekter av litterär nyöversättning* (föredrag från ett symposium vid Linnéuniversitetet 7–8 oktober 2011), red. Olof Eriksson, s. 209–248. Växjö: Linnaeus University Press.
- Tegelberg, Elisabeth (2013): "Fröken Julie i ny språkdräkt – fyra franska versioner", *Strindbergiana, Tjugoåttonde samlingen*, s. 116–129. Stockholm: Atlantis.
- Tegelberg, Elisabeth (2016a): "Carl Gustaf Bjurström – un média-
teur unique en Suède", *Moderna Språk*, 2, s. 54–74.
- Tegelberg, Elisabeth (2016b): "C.G. Bjurström – översättare, introduktör och kulturförmedlare", *Tidningen Kulturen*, s. 1–12.
- Tegelberg, Elisabeth (2017): "Lucien Maury – pionjär och portalfigur inom svensk litteraturförmedling i Frankrike", *Språkens magi. En festskrift för Ingmar Söhrman, professor i romanska språk*, red. Andrea Castro & Anton Granvik, s. 243–254. Göteborgs universitet: Institutionen för språk och litteraturer.

Att inte veta ”vad som är rätt”. Om att skriva fiktion i Svenskfinland

---

Tage Kurtén

I hela mitt vuxna liv har jag skrivit. Och jag har tyckt om att göra det. Det är samtidigt både krävande och påfrestande att skriva och publicera sig. Oberoende av vad en skribent skriver så utlämnar hen något av sig själv i varje text. En blir offentlig på ett sätt, som den som inte publicerar något kan undvika. I mitt yrkesliv som universitetslärare i systematisk teologi har jag i fyrtio år försökt lära nya generationer studerande att med respekt förhålla sig till det andra skrivit och till dem som skriver.

Trots dessa många år av erfarenhet var jag inte förberedd på den verklighet som mötte, då jag som pensionär för första gången tog mig an att försöka skriva en fiktiv berättelse och ge ut en roman. Jag konfronterades då med en värld som var mera främmande än jag kunnat ana, och jag ställer mig väldigt ambivalent till denna nya värld. Jag skall nu försöka förstå varför.

Jag är samtidigt tveksam inför att skriva det som följer. Bakgrunden i ett eget författarförsök kan få texten att framstå som en missnöjd debutants gnäll. Jag kan trots allt vara relativt tillfreds med min debut. Jag har fått en rad goda recensioner och uppmuntande läsarreaktioner och boken har sålt förhållandevis väl. Men

allt detta trots, inte på grund av, den verklighet jag mött. Mina erfarenheter är orsaken till att jag fått upp ögonen för en, för mig, ny sida av vår kultur som jag nu vill fundera över.

~

Ursprungligen planerade jag att skriva den här essän utan att involvera mig själv. Men efter att på kort tid läst två aktuella brevböcker, Märta Tikkanens *Måste försöka skriva - En brevbibliografi*, samt Juha Itkonens och Kjell Westös *7+7. Brev i en orolig tid*, så fann jag att också jag kan baka in egna erfarenheter i resonemanget.

I augusti 2018 gav jag ut boken *Makten och härligheten. Mordet på det gamla universitetet*. Bakom den finns en lång process. Från studieåren på 1970-talet framåt har jag fostrats i att skriva. I en rad olika studieämnen, inom teologi, humaniora och samhällsvetenskap, fick jag skriva kortare och längre uppsatser. Det fackligt inriktade skrivandet skulle så småningom leda fram till pro gradu-, licentiat- och doktorsavhandling. Och skrivandet av vetenskapliga böcker och artiklar har fortsatt sedan dess, en lång tid som chefredaktör och redaktionsmedlem i olika fackliga journaler.

Vid sidan av denna sakprosa blev jag tidigt intresserad också av att skriva mera populärt och journalistiskt. Som sommarredaktör vid *Åbo Underrättelser* år 1973 lärde mig att skriva kort och snabbt. I olika repriser jobbade jag med någon kulturtidskrift, fem år på 70-talet med *Ad Lucem* och lika många år på 90-talet med *Finsk Tidskrift*. Den formen för skrivande har jag genom åren upprätthållit via kultur- och debattartiklar, samt kolumner och insändare.

~

Ett tjugotal år höll jag årligen en kurs kring skönlitteratur, film, religion och livsåskådningar. Målsättningen var att vi skulle se hur skönlitteratur och film kan återspegla och belysa människors möjligheter att söka svar på frågan vad det vill säga att vara människa. I de kurser jag höll handlade det om att tolka texter. Som Bengt Kristensson Uggla påpekar i sin nyutkomna bok, *En strävan efter sanning. Vetenskapens teori och praktik*, så är det till synes triviala, att skriva och läsa texter, i själva verket något helt fantastiskt: "[att] en

serie svarta bokstavstecken på ett vitt papper, eller en bildskärm, kan ge upphov till mening” (s. 187). Samtidigt påpekar han att ordet 'text' inom tolkningsteori kan syfta på artefakter i bredare mening än det skrivna ordet. (s. 293). Både film och skönlitteratur kan bli föremål för texttolkning. Det var en ledstjärna också i min kurs.

En text kan vi studera som något givet i sin egen rätt. Det kan vi göra på ett otal olika sätt. Vi kan uppmärksamma spelet mellan form och innehåll, men vi kan också beakta det sammanhang där texten hör hemma. Handlar det om skönlitterär fiktion? Är det en sakttext med anspråk på att förmedla sann kunskap? Handlar det om underhållning? Möjligheterna är många.

Gemensamt för alla texter är att de författats av en eller flera personer (jag undantar dagens möjlighet att texten producerats av AI.). Författarna har vanligen också haft en egen avsikt med att skriva just den text hen/de skrivit. Men en färdig text är trots allt död när författaren lämnat den ifrån sig, om den inte läses av någon annan. Och med läsaren öppnar sig ett otal möjliga tolkningar. Det här spelet mellan författare, text, sammanhang och läsare är egentligen självklarheter. Ändå glömmes vi lätt bort det när vi står inför en färdig bok.

I diskussioner vi i kursen förde kring deltagarnas små uppsatser, försökte vi komma ihåg att också dessa minitexter hade en författare. Vi människor är mer eller mindre sköra varelser. Det gällde därför att behandla varje skribent och hans uppsats med respekt och saklighet. Det är förstas viktigt i all undervisning och utbildning att varje studerande tas på allvar. Det hindrar inte att varje text kan bli föremål för kritisk granskning ur en rad olika vinklar. Det avgörande är hur denna kritik framförs.

Det speciella för texter i vetenskapliga sammanhang är, att de vanligen vill återspegla en för alla gemensam, given verklighet. Framställningen kan och skall prövas mot något utanför texten. Det finns så att säga ett facit som man kan peka på i diskussionerna kring en text. Här finner vi en avgörande skillnad i förhållande till skönlitterär fiktion. För en konstnärlig produkt finns inget facit. Därmed skall en stor öppenhet inför texten vara utgångspunkten för läsningen.

Allt det föregående hade jag i bagaget när jag som nybliven pensionär för första gången prövade på att skriva fiktivt. Ett år arbetade jag hårt för att skriva ett första utkast till manuskript. Det skulle bli en deckare i universitetsmiljö. Det speciella var att berättelsen skulle utspela sig i ett fiktivt Åbo Akademi (ÅA). I verklighetens ÅA hade jag själv tillbringat över fyrtio år.

Jag gick på kurs i kreativt skrivande för att lära mig grunderna för hantverket. Kursens utmärkta lärare uppmuntrade oss deltagare att fritt och modigt använda vår fantasi, att utgå från vad som stiger fram ur det egna inre. Och jag läste en rad böcker som beskrev hur skrivandet kan gå till. I januari år 2017 satte jag igång att skriva.

Efter ett halvt års disciplinerat skrivande hade jag en första version till manuskript. Det var nu den nya världen öppnade sig för mig.

När det gällde just det manuskript som jag arbetade fram, såg jag en poäng i att boken kom ut under år 2018. Då fyllde ÅA 100 år. Jag tänkte att jubileet skulle ses som en avgörande marknadsföringsfördel av varje kommersiellt inriktat förlag. Därför sände jag i augusti 2017 in ett, inte helt slutfört, manuskript till Svenskfinlands ledande förlag. Idén var att en redaktör vid någon av dessa skulle se win-win situationen och därmed acceptera behovet att arbeta snabbt i samarbete med författaren. Det visade sig vara fel tänkt.

Det första som möter en nykomling på den litterära marknaden är systemet för att ta emot insända manuskript. De två största kommersiella förlagen i Svenskfinland, Schildts Söderströms (S&S) och Förlaget M anger att det kan ta tre månader innan skribenten får något besked.

Engendera förläggaren såg någon poäng i att sikta på ÅA:s jubileumsår. Ett av förlagen svarade rätt snabbt att de hade publiceringslistan full till slutet av 2018, samtidigt som redaktören tillade några uppskattande, till intet förpliktande, ord om manuskriptet. Det andra förlaget svarade inte alls förrän jag efter tre månader undrade om de fått min text. Då konstaterade redaktören bland annat att boken visserligen kan vara ”av stort intresse för den som är intresserad av universitetshistoria och politik” men hen tillade

att den inte funkar i deckarsammanhang. När jag, trots denna avvisning, önskade gå in i en diskussion, kom ett ännu mera magistralt genmäle, om än iklätt välvilja: ”Du är helt säkert en god skribent när det gäller sakprosa men en romantext fungerar inte riktigt på samma sätt. [---] Du har svårt att bestämma dej för vad du vill skriva: en deckare, en berättelse om ÅA, eller en polemisk text om universitetens utsatta läge...”

Jag fann det här bemötandet märkligt och främmande. En företrädare för vårt litterära etablissemang uttrycker sig tvärsäkert om vad jag egentligen skrivit, om vad som är gångbart, och talar om genregränser som en inte får överskrida.

Den förhoppningsfulla debutanten möter en attityd, som tycks avspegla en snäv syn på vad ett litterärt verk är. Jag kan förstå ifall kritiken inriktar sig på språkliga oegentligheter eller en berättelse som inte är koherent. Men en boks struktur, intrig och komposition är den enskilda författarens högst individuella bidrag till den litterära världen. Detta kunde förtjäna en respektfull hållning från en redaktions sida. Men en sådan hållning kräver en öppenhet inför texten som här inte förelåg. En öppen hållning kunde innebära att redaktören försökte hjälpa författaren att ytterligare utveckla det som fötts i dennes inre. Jag hade inte förstått att det finns ett facit för hur en bok skall se ut. Min svaghet var att jag inte gjort på ”rätt sätt”.

~

Betydelsefulla delar av det litterära etablissemang tycks fungera på ett sätt som jag upplever att skiljer författarverkligheten från det som vi eftersträvar i den vetenskapliga världen. Som Bengt Kristensson Uggle skriver i sin ovan nämnda bok, så är seminariet en livsnerv i den vetenskapliga verksamheten. I seminariet samlas man för att diskutera de unga forskarfrönas texter. Skribentens roll poängteras, samtidigt som en argumentation förs kring textens innehåll. En vetenskaplig text skall visserligen bedömas i relation till den observerbara verkligheten, men respekten för skribenten skall ändå ange tonen. Då blir det också möjligt att föra en kritisk och konstruktiv diskussion kring texten.

I min bok strävar jag efter att gestalta en fiktiv verklighet inom en av samhällets bärande institutioner. Tanken är att levandegöra konsekvenser av inslag i vår faktiska tillvaro. Ett mord är ett sätt att drastiskt lyfta fram hur en människa kan handla under trängda omständigheter. Redaktören som visade mig kalla handen tycks inte ha haft ögon för möjligheten att själva poängen i boken just låg i att knyta samman ”en deckare med en berättelse om ÅA och en polemisk text om universitetens utsatta läge”. Jag sammanförde medvetet dessa tre aspekter. Med det ville jag gestalta möjliga konsekvenser av den pågående västerländska utvecklingen.

~

En författare som vill debutera får bereda sig också på andra grindvakter. Ett rikssvenskt förlag konstaterade till exempel helt kallt att de inriktar sig på ”författarskap”. Underförstått var uppenbarligen att en 67-åring inte kan tänkas utveckla något på längre sikt. Den synpunkten kan samtidigt vara till tröst för unga debutanter, något jag gärna unnar dem.

Några något mera konstruktiva reaktioner på mitt manus fick jag, kopplat till ett avslag, av Fontana Media samt av det lilla icke-kommersiella förlaget Litorale. Och ett annat litet förlag, Labyrinth Books, antog till sist min text.

Bland de stora fonderna i Svenskfinland vann jag också tillräckligt bifall för att få stipendier som gjorde utgivandet konkret möjligt. Men för det krävdes redan att något förlag antagit manus-kriptet. När man nått så långt finns det tydligen en relativt öppen understödspolitik hos fonderna. Den gör det möjligt också för debutanter att ta ett steg vidare. Att insatserna från vissa fonders sida sedan i ett följande steg är mera tvetydiga återkommer jag till.

Staten understöder också den konstnärliga världen på olika sätt. Hur myndigheterna fungerar i förhållande till litterärt skapande förvånar faktiskt mera än fondernas insatser. I Märta Tikkanens brevbok läser vi en svidande kritik av statens litteraturkommision. Denna har framför allt den krävande uppgiften att årligen bestämma om kortare och längre författarstipendier. Valen väcker starka känslor, att döma av Tikkanens kommentarer. Vad som är

vårt att satsa på avgörs av en liten grupp som råkar ha makten att bestämma.

Statliga understöd på den nivån gäller trots allt inte en debuterande författare. Det finns en annan instans, Delegationen för den svenska litteraturens befrämjande, som däremot kunde ha en viss betydelse. För mig personligen var så inte fallet. Denna statliga delegation är i dag placerad vid Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS). Enligt hemsidan följer man följande principer: ”Syftet med tryckningsstödet är att främja utgivningen av litteratur på svenska i Finland. I bedömningen av ansökningarna beaktas verkets litterära kvalitet, relevans samt utgivarens yrkesskicklighet.” (Delegationen för den svenska litteraturens befrämjande 2020)

De summor som utdelas är relativt blygsamma, 500–700 euro per manus antaget av förlag. De fungerar alltså närmast som en symbolisk uppmuntran. Att döma av praxis tycks delegationen framför allt se det som angeläget att uppmuntra utgivandet av bästsäljande författare, vid de större förlagen. Inget ont i det. Varje svenskspråkig kvalitetstext är värd att stödas. Men kulturpolitiskt leder det inte till en ökad mångfald och ett öppet litterärt klimat.

~

Man kunde tänka sig att svårigheterna för en förhoppningsfull författare är slut när hen funnit ett förlag och boken blivit tryckt. Så är det trots allt inte. Att ge ut skönlitteratur handlar i minst lika hög grad om marknadsföring, om uppmärksamhet genom författaraftnar och recensioner vid rätt tidpunkt samt om bokhandlarnas agerande. Också här ligger makten i händerna på ett fåtal aktörer.

Författaren förlorar kontrollen över sin text då den väl är skriven. Då en bok kommit ut är det andra som bestämmer dess öde. Hur svårt det här är också för etablerade författare kan vi läsa i Itkonens och Westös brevbok. Westö pekar bland annat på hur en bok kan läsas på oväntade sätt. Ibland frågar han sig om en recensent alls har läst den bok som han skrivit.

Svårast att svälja för en författare är kommentarer angående författaren utifrån texten. I två fall, vardera skrivna av personer hemmahörande i Sverige, fick till exempel jag kommentarer om min syn på kvinnor. En kvinnlig kommentator ”tyckte inte om

min kvinnosyn”. En recensent ansåg att män och kvinnor i min bok beskrivs på väldigt olika sätt, och att kvinnorna blev beskrivna ”genom den manliga berättarens något oslipade lins”. Jag inbillade mig att jag beskrev individer, personer, inte kön. Men kanske har jag fel.

Svenskfinland är speciellt genom sin litenhet. Det ligger nära till hands att uppfatta böcker som autofiktio. Och vi har en tradition med bland andra makarna Märta och Henrik Tikkanen som står för ett skoningslöst avslöjande om sig själva och sina närmaste. Men till exempel Kjell Westö konstaterar för egen del att han inte skriver om sig själv. Ändå får han värja sig mot läsare som läser in honom i romanfigurerna.

Jag valde att skriva om ett sammanhang med stora möjligheter till igenkänning. Jag skrev om ett universitet som verkar i liknande byggnader och i samma stadsmiljö som verklighetens ÅA. Därmed bäddade jag för att en lång rad läsare skulle se det hela som en nyckelroman. Och kretsen vid ÅA har, enligt vad jag hört, spekulerat i vem som döljer sig bakom bokens karaktärer. Det hjälper inte att jag i efterordet understrukt att karaktärerna är rena fiktioner.

Många läsare föreställer sig alltså, trots mitt förnekande, att berättelsen återger verklighetens ÅA. ”Super vi faktiskt så där mycket vid ÅA?” frågade en läsare. ”Men inte finns här ju såna sexuella excesser?” kan en annan läsare vid ÅA yttra. Mitt svar är enkelt: ”Jag vet inte.” Vad som faktiskt sker i det konkreta känner jag inte till. Däremot kan jag föreställa mig vad som kunde hända.

Det är förstås framför allt läsarreaktioner i form av recensioner i dagstidningar och kulturtidskrifter som har betydelse för hur framgångsrik en nyutgiven bok blir. Recensenten har den avgörande makten över en boks öde. Bland recensenterna finns ett brett spektrum, från öppna läsare som söker efter det positiva och unika i varje bok till mästrande kommentatorer som tycks utgå ifrån att det finns rätt klara normer för hur skönlitteratur skall skrivas. I Svenskfinland stöter vi dessutom på ett (omedvetet?) spel bakom kulisserna som hör ihop med den roll vissa centrala aktörer spelar. Det återspeglas bland annat i en kommentar jag hört av en förläggare. Enligt hen väntar en av landets stora bokhandelskedjor med att beställa in en ny bok i lager tills denna varit recenserad i

Hufvudstadsbladet (Hbl). Det kan vara en skröna, men säger något om klimatet i det svenskspråkiga Finland.

~

Situationen i Svenskfinland är speciell på grund av den roll de stora fonderna har spelat och fortfarande spelar. Det speciella ligger inte minst i kopplingar som funnits och finns mellan fonder, förlag, ledande tidningshus och distributionsidan, det vill säga bokhandeln. Ett kommersiellt förlag är förstas tvunget att tänka på att en bok bör sälja och ge tillbaka produktionskostnaderna. Men när blir ett strikt ekonomiskt tänkande ett hot mot konstnärlig öppenhet och mot ett värnande av mångfald?

Under större delen av 1900-talet konkurrerade två finlandssvenska förlag, Schildts respektive Söderströms, om läsare och författare. Ekonomiskt stöddes de vardera av stora finlandssvenska fonder. Men år 2012 fusionerades de plötsligt över en natt. Min gode vän, Johan Johnson, då vd för Schildts, fick gå med omedelbar verkan. Han dog hösten 2019. Han berättade aldrig vad som egentligen skedde vid omvandlingen. Hur och varför besluten fattades är fortfarande höljt i dunkel. Resultatet var i varje fall att inflytandet över de stora avgörandena för finlandssvensk litterär verksamhet koncentrerades i allt färre händer. Och ledningen för en rad av de stora fonderna i Svenskfinland antas ha varit drivande i processen.

I en polemisk artikel på Yle.fi från 2015 ("Varför behövs de finlandssvenska fonderna?" - uppdaterad 2016) frågar sig Peter Lüttge hur det är möjligt att de stora fonderna, SLS, Konstsamfundet och Svenska folkskolans vänner, på detta sätt ville styra verksamheten. De tre fonderna kom tillsammans att mer eller mindre äga det nya förlaget Schildts & Söderströms (S&S). I och för sig kunde en ju tänka sig att det skulle leda till en öppen förlagspolitik, med stor diversitet i utgivningen som följd. Uppgiften att stöda kulturen i Svenskfinland kunde ha prioriterats framom ekonomiska argument. Lüttge konstaterar trots allt att fonderna inte velat gå in för att täcka förlagens "förluster". Ett förlag borde alltså enligt sina ägare i första hand bära sig ekonomiskt.

Ifall ekonomin är det primära så återverkar det förstås starkt på de val som förläggaren gör. Och kulturfonderna vill driva fram denna ekonomiska rationalitet inom förlagen, om vi får tro Lüttge. Han citerar samtidigt stadgarna för de tre fonderna. I dem nämns ansvaret för litteraturen som en central uppgift. Och han skriver retoriskt: ”Man kan verkligen fråga sig varför fonderna valt att strypa penningflödet. Kommer inte stöden [speciellt för det ekonomiskt mindre lönsamma – mitt förtydligande] den finlandssvenska litteraturen till fromma?” (Se Lüttge 2015.)

Lüttge skrev sin artikel hösten 2015 strax efter att Finland fått det nya Förlaget M som uttryckligen ville bli ett alternativ till S&S. Det vill värna om mångfalden inom finlandssvensk litteratur. Förlaget har växt till en konkurrent som delvis bryter S&S:s starka monopolställning. De till antalet allt färre små förlag som fortfarande verkar, kämpar i en helt annan klass. Och det kyrkligt färgade Fontana Media är så tydligt inriktat på en särskild nisch att det inte tycks fungera som ett alternativ på den allmänkulturella arenan.

Kvar står frågan varför fonderna valt att lägga så gott som alla ägg i en och samma korg. I ett brett kulturellt och litterärt perspektiv är det svårt att motivera det. Beslutet att fusionera de två av varandra oberoende förlagen har inte förbättrat läget på det litterära fältet. När detta samma förlag dessutom står nära den ledande, och enda, tidningsdraken i Svenskfinland, *Hufvudstadsbladet* (Hbl), så blir en kulturpolitisk maktkoncentration ännu tydligare.

~

Maktkoncentrationen inom media tycks föra med sig framför allt två, delvis besläktade, fenomen. Ifall de som har största inflytandet i första hand tänker i ekonomiska termer, så är den kulturella mångfalden den stora förloraren. Ifall samma inflytelserika krets är omedveten om att det faktiskt är den som innehållsligt styr den litterära utvecklingen så försvagas möjligheterna till förändring. Några inslag i Hbl under åren 2019 och 2020 får exemplifiera det här.

Under åren 2019 och 2020 har förlaget S&S fört en aggressiv annonskampanj i Hbl:s e-tidning under den tilltalande vinjetten ”Boksalongen”. Under läsningen möts tidningsläsaren med jämna mellanrum av en skärmstor reklam för ett urval böcker utgivna av S&S. Boksalongen är enligt annonstexten ett samarbete mellan nämnda förlag och Hbl.

Annonskampanjen har lett till en kritisk diskussion, som bland annat avslöjar hur man i tidningshuset ser på sin roll. I en insändare sommaren 2019 (Hbl 24.7.2019) pekade skribenten (undertecknad) på att det var anmärkningsvärt att Hbl demonstrativt understöder endast ett av en lång rad förlag. (Se Kurtén 2019.) Inga andra förlag har resurser för en reklamkampanj av tillnärmelsevis samma mått som S&S i intimt samarbete med Hbl har. S&S får alltså en väldig konkurrensfördel i kampen om läsarna. Mångfalden i svenskspråkig kultur är i fara. Vidare riskerar den tydliga kopplingen mellan en tidning och förlaget S&S att underminera förtroendet för tidningens litteraturbevakning.

I sitt genmäle i samma nummer såg Hbl:s chefredaktör inga egentliga problem. (Se Landor 2019.) Hon konstaterade att tidningen och förlaget S&S i stort sett har samma (fond)ägare och att de två därför har ett gemensamt ekonomiskt intresse. Det innebär dock ingen risk för partiskhet, hävdade hon. Tidningen följer nämligen journalistiska principer, och värnar om redaktionens obundenhet, slår hon fast. Att Hbl, med sin unika position i Svenskfinland, genom sitt agerande kunde utarma det övriga litterära fältet kommenterade hon inte alls.

Ett halvt år senare återkommer kulturchefen vid Hbl till principerna för tidningens kulturbevakning. (Se Sonck 2020.) Han uppehåller sig vid det innehållsliga. Också i hans inlägg möter läsaren en förvånansvärd omedvetenhet om Hbl:s kulturpolitiska maktposition. Enligt kulturchefen är det i huvudsak estetiska synpunkter och nyhetskriterier som styr tidningens val av litterära objekt och litteraturkritiska insatser. Han erkänner visserligen en viss subjektivitet i valet. Men samtidigt hävdar han att bevakningen vilar på kontrollerbara och allmänt acceptabla grunder. För litteraturbevakningen har det till exempel betydelse att en bok utkommit på ett etablerat, välrenommerat förlag. Att detta förlag i

många fall står tidningshuset ekonomiskt nära kommenterar han inte alls.

Kulturchefen vill motivera tidningens policy med att läsaren och dennes preferenser står i centrum. Hur journalisten kan veta vad som är ett läsarintresse förblir dock oklart. Det här är förbryllande. Om nämligen redaktören inte med säkerhet vet vad läsaren vill, vilar bedömningarna i sista hand på redaktörens och eventuellt hela redaktionens subjektiva bedömningar. Redaktionen har makten att styra vad som är/blir läsarnas perspektiv. I förlängningen kommer tidningshusets bedömningar att färga den bild som tidningens läsare bildar sig. Mediet styr den litterära smaken.

Sommaren 2020 tog flera etablerade författare upp liknande kritik som min ovan anförda, i en rad debattartiklar i Hbl. (Se Valtiala 2020, samt Fagerholm och Mikaela Taivassalo 2020.) Den här gången gavs genmälena av vd:n för KSF-Media. (Se Hellerstedt 2020 a och b.) Liksom chefredaktören ett år tidigare gav hon motiveringarna i helt ekonomiska termer. Vd:n för mediahuset, till vilket också de svenskspråkiga regionaltidningarna *Västra Nyland* och *Östnyland* hör, anför inte något intresse för litteraturen i sig. På samma sätt som inom många andra företag i dag, är det inte verksamhetens innehåll, utan rent ekonomiska synpunkter som faller avgörandet. Till saken hör att åtminstone en annan insänd text med anledning av Valtialas inlägg, inte publicerades. Det vet jag eftersom jag skrivit den. Chefredaktören motiverar det med att den inte innehöll något nytt. Genom att inte publicera förminskade tidningen bilden av en bredare opinion. Dessutom ställde skribenten explicit frågan hur Hbl ser på sin kulturpolitiska roll. Den frågan är fortfarande när detta skrivs (augusti 2020) obesvarad.

Det som inom S&S, KSF-Media och Hbl betraktas som rätt kan alltså i hög grad färga vad som allmänt accepteras i Svenskfinland. Den författare som inte vet "vad som är rätt" i denna mening har från början svårt att göra sig gällande.

~

En sista synpunkt, livsviktig för varje ny bok, som jag endast kort vill beröra är hela distributionsproblematiken.

En ofrånkomlig utmaning för varje ny bok ligger i möjligheterna att bli marknadsförd. S&S, Förlaget M och Fontana Media har muskler att publicera annonser, också om S&S här är i en klass för sig, som vi sett. Alla små förlag blir här ohjälpligt efter. Det syns också i att dessa minskar i antal. Och mångfalden lider.

Fonderna har visserligen här sträckt ut en hjälpande hand på två sätt. De stöder utgivandet av en årlig bokkatalog som sprider information om, i bästa fall, all svenskspråkig bokutgivning i Finland. Och de satsar på en skild svenskspråkig avdelning vid Bokmässan i Helsingfors i oktober. Men i vartdera fallet förväntas förlagen dock själva betala för att kunna delta på ett mera synligt sätt. De små förlagen förblir i ett hopplöst underläge.

En andra dimension kring distributionen är bokhandlarnas roll. De svenska fonderna har av tradition ägt en stor del av aktierna i Stockmann. Därigenom har de varit delägare också till Akademiska bokhandeln. Denna var i långa tider den stora försäljaren av litteratur på svenska i Finland. Men år 2015 såldes Akademiska bokhandeln. Köpare var huset Bonnier Books i Sverige. Att detta ägarbyte inte inverkat stärkande på bokhandelns bevakning av ny litteratur i Svenskfinland är tyvärr uppenbart. Och de små bokhandlarna utspridda i hela Svenskfinland vågar, tyvärr, inte ha andra titlar i lager än de som säkert säljer. På sikt är därför nätförsäljningen den viktigaste kanalen för handel med böcker i Svenskfinland. Där har vi i Finland två viktiga aktörer, Booky.fi och Boklund.fi. Dessa har trots allt inte ännu upptäckts av en bredare läsekrets. För en liten och utspridd språkkultur kan kanske denna näthandel bli räddningen, ifall den sköts professionellt och med kärlek till mångfalden.

~

Den nya värld som en debuterande författare möter tycks i många avseenden avspegla en kultur som är mera sluten än öppen. Det spelar mindre roll huruvida det handlar om en dålig, hyfsad eller rätt bra litterär produkt. En lång rad grindvakter möter debutanten på vägen. En författare är i händerna på en rad andra människor. Och dessa människor avgör vad som är "rätt och fel".

I ett litet sammanhang som Svenskfinland accentueras kravet på att du skall fungera enligt en bestämd mall. Antalet personer som agerar grindvakter är relativt få. Då dessutom vissa instanser står för flera av väktarfunktionerna, så minskar möjligheten till mångfald ytterligare.

August Strindberg skrev för drygt hundra år sen "Här rivs för att få luft och ljus...". Den uppmaningen är kanske alltid lika aktuell, ifall vi vill verka för en öppen kultur där ingen med säkerhet vet "vad som är rätt".

Källor och litteratur

Delegationen för den svenska litteraturens befrämjande (2020): "Grunder för beviljande av stöd", <https://www.sls.fi/sv/stod-av-delegationen-den-svenska-litteraturens-framjande#grunder-fr-beviljande-av-std> [hämtat 26.8.2020].

Fagerhom, Monika & Taivassalo, Hannele Mikaela (2020): "Frågan om Boksalongen har också en kulturpolitisk dimension", *Hufvudstadsbladet* 13.5.2020.

Hellerstedt, Anna (2020a): "KSF-medias svar till Valtiala", *Hufvudstadsbladet* 8.5.2020.

Hellerstedt, Anna (2020b): "KSF-medias svar till Fagerholm & Taivassalo", *Hufvudstadsbladet* 13.5.2020.

Itkonen, Juha & Westö, Kjell (2019): 7+7. *Brev i en orolig tid*. Helsingfors: Förlaget.

Kristensson Ugglå, Bengt (2019): *En strävan efter sanning. Vetenskapens teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Kurtén, Tage A:son (2018): *Makten och härligheten. Mordet på det gamla universitetet*. Nykarleby: Labyrinth Books.

Kurtén, Tage (2019): "Reklam på gott och ont", *Hufvudstadsbladet* 24.7.2019.

Landor, Susanna (2019): "Chefredaktörens svar till Kurtén", *Hufvudstadsbladet* 24.7.2019.

Lüttge, Peter (2015): "Varför behövs de finlandssvenska fonderna?", *Svenska Yle*. <https://svenska.yle.fi/artikel/2015/10/13/peter-luttge-varfor-behovs-de-finlandssvenska-fonderna> [hämtat 26.8.2020].

- Sonck, Fredrik (2020): "Så väljer HBL Kultur vad vi skriver om",
Hufvudstadsbladet 26.1.2020.
- Tikkanen, Märta (2019): *Måste försöka skriva - En brevbibliografi*.
Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Valtiala, Nalle (2020): "Har något gått snett?", *Hufvudstadsbladet*
8.5.2020.

■ Den mytomspunna medeltiden – en bok om fördomar

Jaakko Tahkokallio: *Pimeä aika – Kymmenen myyttiä keskiajasta*. Gaudeamus, Helsingfors 2019.

Intresset för medeltiden är stort, det märker alla som sysslar med tidsperioden på ett eller annat sätt. Detta intresse visar sig exempelvis i de mycket välbesökta medeltidsmarknaderna som sommartid arrangeras på olika håll i landet eller i det stora antalet tv-serier och filmer som utspelar sig under tidsperioden. Samtidigt är bilden av medeltiden i det allmänna historiemedvetandet mycket kontrastfull. De flesta har väl hört talas om den mörka medeltiden som en period kännetecknad av religiös vidskepelse, vetenskaplig stagnation, våld och pest. Var medeltiden mörk? frågar sig Jaakko Tahkokallio i boken *Pimeä aika – kymmenen myyttiä keskiajasta* (Den mörka tiden – tio myter om medeltiden). Liksom bokens titel låter förstå är författarens ambition att göra upp med de negativa fördomar som ofta förknippas med medeltiden, såsom att man trodde världen var platt, att feodala slottsherrar förtryckte bönderna, att man trodde på magi och brände häxor på bål samt att den katolska kyrkan kontrollerade människors liv.

I tio tematiska kapitel diskuteras de vanligaste myterna om medeltiden. Syftet är enligt författaren att bryta ner de felaktiga uppfattningarna om perioden, vilka har uppstått som biprodukter till det moderna historienarrativet och som har fått stark livskraft i populärkulturen (s. 9). Boken är allmänt skriven och den går

inte in på sådana myter som tillhör något specifikt kulturellt eller nationellt tema, vilket är bokens styrka eftersom det gör den lätt-tillgänglig med tanke på att den främst vänder sig till en bredare läsarkrets. Bokens tio kapitel kan indelas i två huvudsakliga teman: vetenskap och världsbild (kapitel 2, 3, 4, 5, 6) samt samhälle och våldsutövning (kapitel 1, 7, 8, 9, 10). Det universella perspektivet är emellertid också bokens svaghet. Den är skriven på finska för en finskspråkig läsarkrets och därför kunde det vara på sin plats att också gå in på sådana myter som har varit särskilt livskraftiga i den finländska historieskrivningen, exempelvis rörande korstågen under 1100- och 1200-talen. Det allmäneuropeiska perspektivet i boken är dock motiverat med tanke på att det är just dessa myter som man ofta stöter på i olika populärkulturella framställningar av medeltiden och därför är det också viktigt att de lyfts fram och diskuteras.

En vanlig föreställning om medeltiden är att samhället helt var underställt kyrkans makt. I kapitel 2 under rubriken "Kyrkan kontrollerade människors liv" behandlas fördomen beträffande att kyrkan helt dominerade alla samhällets aspekter. Här blir det särskilt tydligt att medeltiden är en mycket lång tidsperiod omfattande omkring tusen år – från ca 500 till ca 1500. Det säger sig självt att det inte på ett enkelt sätt är möjligt att "klumpa ihop" och sammanfatta en så lång tidsperiod och så omfattande geografiska områden som den europeiska kontinenten eller Medelhavet. Det är just denna förenkling av medeltiden som tas upp och diskuteras i boken. Tahkokallio poängterar att även om en institution som exempelvis den katolska kyrkan bidrog till kulturell sammanhållning fanns det självfallet stor variation mellan olika regioner – då liksom nu.

Särskilt kapitel 5 "Medeltidens människor trodde att världen var platt" berör fördomar kring världsbilden och lyfter på ett bra sätt fram hur en mytbildning angående medeltiden har tillkommit och fått starkt fotfäste. Medeltidens människor ansåg nämligen inte att världen utgjorde en platt skiva som svävade mitt i universum. Den platta jorden är däremot en myt som går att spåra först till 1800-talets början då medeltidens "vidskepliga" världsbild fick utgöra en kontrast till den moderna vetenskapen. Det är i samband med detta som medeltiden allt mer fick inta platsen som motpol

till det moderna. En viktig poäng som Tahkokallio lyfter fram är att många av de fördomar som har projicerats på medeltiden härrör från eftervärldens behov, ända sedan renässansen, att ställa perioden i kontrast till sin egen samtid – som ett slags ”historiens andre”. En orsak till detta är att perioden är relativt tydligt markerad som ”tiden mellan” antiken och renässansen, vilket var den benämning som renässansens vetenskapsmän tilldelade perioden mellan deras egen tid och antiken.

Flera kapitel behandlar myter om medeltiden som en tid av feodalt förtryck och av impulsivt våld. Författaren vill här nyansera bilden och poängterar att medeltiden varken var bättre eller sämre än någon annan period i historien. På flera ställen i boken drar Tahkokallio paralleller till nutiden. Jämförelserna fungerar i sig bra för att sätta medeltida förhållanden i perspektiv till nutida förhållanden och fenomen, exempelvis då han i kapitel 10 jämför en riddarrustnings tyngd (ca 30 kg) med nutida brandmäns utrustning, vilket betyder att riddarrustningarna inte var överdrivet tunga. Likaså bidrar jämförelserna till att en dikotomi skapas mellan medeltiden och nutiden samt andra tidsperioder, vilket uttryckligen inte är bokens syfte (s. 270). Jag tror dock det är svårt att skriva en bok om medeltidens myter utan att ställa tidsperioden mot andra perioder i historien och hamna i en slags försvarsställning för medeltidens samhälle och kultur.

Boken har en snygg och tilltalande layout som på ett positivt sätt förstärker läsupplevelsen. Kapitlen inleds med en sentida illustration på kapitlets tema samt ett brottstycke ur en skönlitterär berättelse som läsaren får följa i varje kapitelinledning. Berättelsen är ett snyggt stilistiskt drag men inte en nödvändighet för själva innehållet. I slutet av boken finns också en litteraturlista till varje kapitel för den läsare som vill fördjupa sig i ämnet. *Pimeä aika* är en bok som fyller en viktig funktion för att göra upp med medeltidens dystra eftermäle med tanke på att medeltidens popularitet verkar vara en aldrig sinande källa till inspiration för filmskapare och författare. Boken riktar sig främst till en läsekrets utan förkunskaper om medeltiden men den är också underhållande och tankeväckande läsning för personer om forskar i tidsperioden.

Anna-Stina Hägglund

■ Problem och lösningar i ungas integrations- och utbildningsfrågor

---

Markku Jahnukainen, Mira Kalalahti & Joel Kivirauma (red.): *Oma paikka haussa – Maahanmuuttotilastustiet nuoret ja koulutus*. Gaudeamus, Helsingfors 2019.

Utgångspunkten för samlingsverket *Oma paikka haussa* är två omfattande studier, båda finansierade av Finlands Akademi. Den första av dessa är TRANSIT (*Transition and educational trajectories of immigrant youth*, 2014–2018) där både kvantitativt och kvalitativt data har samlats in från 450 unga. I den andra studien, med namnet EMED (*Employability, education and diversities* 2016–2019), har forskargruppen använt sig av etnografisk metodologi i insamlandet av material. Studierna omfattar både första och andra generationens unga med invandrarbakgrund, definierat så att de antingen själva är födda utanför Finland och/eller att åtminstone en av deras föräldrar har annan språkbakgrund än svenska, finska eller samiska.

Författarnas ambition är att kartlägga de kausala sambanden för skillnaderna i utbildningsmönster hos majoritetsbefolkningen och unga med invandrarbakgrund. Verket är indelat i fyra delar. I den första delen undersöks strukturer, handledning och övergångar med fokus på vägen från första till andra stadiet i utbildningen. Den andra delen undersöker vilka vägar unga med invandrarbakgrund väljer i sina utbildningsled, medan den tredje delen fokuserar på erfarenheter av rasism och utanförskap i skolvärlden. Den fjärde delen undersöker invandrarungas aktörskap och de identitetsbundna kopplingar som sätter ramarna för utvecklingen av utbildningsidentiteten. Den ledande frågan i antologin är vilka de bärande och begränsande faktorerna som styr ungas utbildnings- och yrkesval är. Fokuset är på unga med invandrarbakgrund, med vissa kvantitativa jämförelser till majoritetsbefolkningen.

Författarna inleder med att på ett tydligt och välformulerat sätt beskriva sina metoder, vilka begrepp de använder, och hur begreppen situeras historiskt. De går igenom begrepp som till exempel nationalstat, immigrant, mångkulturell, rätt till asyl och

invandrare för att belysa varför de valt att använda just dessa begrepp. Utgående från den kvantitativa informationen som presenteras får läsaren till exempel veta att unga med invandrarbakgrund är underrepresenterade i gymnasierna samt att de avbryter gymnasiestudierna oftare än majoritetsbefolkningen (77 procent av dem med invandrarbakgrund som söker till gymnasiet blir antagna, medan 94 procent av de sökande från majoritetsbefolkningen blir antagna). De kvalitativa delarna har för avsikt att klargöra vad som ligger bakom de resultat som kan utläsas ur siffrorna.

Författarna drar i ett tidigt avsnitt i boken slutsatsen att man i studiehandledningen måste fästa särskild uppmärksamhet vid de specifika behov som unga med invandrarbakgrund har. De hävdar att studiehandledare har en tendens att styra unga med invandrarbakgrund på ett etniskt profilerat sätt. Denna slutsats styrks däremot inte i senare avsnitt där författarnas egna etnografiska material presenteras. Det som framkommer tydligast som styrande faktorer för studieframgången är de ungas psykosociala resurser, som dels har att göra med (rasistisk) mobbning, dels med förväntningar – i många fall könade sådana – från den egna familjen. Författarna har en tendens att till stora delar upprepa en etablerad antirasistisk jargong, till exempel att skolstrukturerna i större utsträckning borde stöda invandring och att skolpersonal behöver mer mångkulturell fortbildning.

I ett citerat exempel presenteras en pojke med somalisk bakgrund som anlänt till Finland i lågstadieåldern som icke läskunnig och mött en del rasistiskt baserad mobbning. Trots sina erfarenheter av rasism och av att inte vara läskunnig – till skillnad från de andra i hans ålder – har han framgångsrikt och målmedvetet styrt in på en linje som intresserar honom. Författarna nämner en sjuk mamma i pojkens berättelse, men lyfter i analysen snarast fram henne som en begränsande faktor på grund av att hon är sjuk. I detta förbiser de helt och hållet att hon de facto framträder som en väldigt stödjande vuxen i sin sons resonemang om sitt yrkesval. Hon uppmuntrar honom till exempel att diskutera sina ambitioner med en studiehandledare för att få konkret hjälp med hur han ska gå tillväga för att förverkliga dem. Denna stödjande roll snappar författarnas analys inte upp. Ställvis ter sig alltså de kvalitativa analyserna motstridiga till det presenterade materialet.

Ett annat exempel kretsar kring en pojke med estnisk bakgrund som blivit kund hos socialtjänsten och som på grund av familjeomständigheter bor på ett skolhem. Pojken hade specifikt svårt med kontrollen över sitt liv, skolframgången var svag och studievägen sökande. Enligt författarna präglas pojkens egen upplevelse av sin skolgång av att ingen vuxen hjälpte honom med att få slut på rasismen och mobbningen. I sin analys av orsakerna till pojkens svaga skolframgång och osäkra aktörshorisont lägger författarna större betoning på pojkens erfarenheter av rasism än på avsaknaden av trygga vuxna. Vikten och innebörden av trygga vuxna nämns de facto inte alls i verket. I stället har de, genom anammandet av ett antal sociologiska begrepp som ter sig en aning trubbiga, skapat ett väldigt rigid analysramverk som i vissa fall, snarare än att svara på forskningsfrågan, i stället skapar motstridiga analyser.

I andra fall blir analysens slutsatser spekulativa, vilket upprepat markeras genom spekulativa ordval; kanske, möjligtvis, gissningsvis, troligtvis, och så vidare.

Analyysimme toki osoittaa tapoja, joilla kielitaidon puute ja rasismin kokemukset kehystävät maahanmuuttajataustaisten nuorten elämäntapojen. Sen sijaan vaikkapa perhesuhteisiin liittyviä monitahoisempia toimijuuden rajoitteita ja mahdollisuuksia; ne voivat kenties ilmentyä kenen tahansa nuoren etnisestä taustasta riippumatta.

Trots att författarna tar upp familjebanden på en allmän nivå, klarar de inte av att fördjupa analysen så att läsaren kunde få en helhetsbild av de emotionella resurserna och tryggheten, eller avsaknaden av den. Analysen av hur de ungas aktörskap ramas in av familjekopplingar begränsas till att förstå dem som begränsande eller stödjande. Här lyfter författarna inte alls fram den emotionella trygghet och det stöd som familjekopplingarna erbjuder som en viktig aspekt i hur de ungas självkänsla byggs upp. För att få en träffsäker analys av materialet borde således de teoretiska ramverken omvärderas.

Med tanke på att två omfattande studier fungerar som bakgrund till verket förblir slutsatserna slentrianmässiga och magra, som i sig inte bidrar med någonting nytt. Genom en tydligare analys baserad på tvärvetenskapliga kriterier, främst genom en kombination av socialvetenskap och till exempel psykologi, kunde

de kvalitativa analyserna ha blivit mer belysande i fråga om vilka faktorer det är som gör att jämlikhetsprinciperna inte uppfylls så väl som de borde. En bristande problemanalys utgör inte en hållbar grund för att utveckla lösningar på problemen.

De kvantitativa resultaten talar däremot ett tydligt språk: samhället är delvis segregerat gällande samhällsmedborgarskap och framtidsutsikter. Trots bristerna i den kvalitativa analysen bidrar boken med intressanta reflektioner. En av de mest fascinerande är att de ungas livsnarrativ inte nödvändigtvis är fästa vid det finska samhället, varken kulturellt eller geografiskt. Kan det vara så att en av de mest centrala förutsättningarna för lyckad integration är att vi lyckas skapa ett gemensamt narrativ för en gemensam framtid? För att få svar på de avgörande frågorna kring utbildning för unga med invandrabakgrund behövs fler studier, vilket författarna även konstaterar i sina slutsatser. Alternativt kunde analysramverket omvärderas och en fördjupad analys genomföras på det befintliga materialet.

Nana Blomqvist

■ En udda revolution

Volker Weidemann: *München 1918. När författare och drömmare tog makten*. Lind & Co, Stockholm 2020.

Påsken 1918 anades Tysklands sammanbrott i första världskriget. I München demonstrerade en liten socialdemokratisk utbrytargrupp under ledning av journalisten Kurt Eisner. Alldeles oplanerat utvecklade sig demonstrationen till en mäktig manifestation som på ett dygn blev till en röd revolution. Allt smälte bort för de

traditionella makthavarna: polis, militär, parlament. Inte ens det stora socialdemokratiska partiet följde sin ledning. Men det som börjat som en kupp utvecklade sig till en blodig historia. Det är hela denna fars och tragedi som Volker Weidermann skildrar i den nya boken *München 1918*.

Och folket? De såg på. Journalisterna publicerade kuppmakarnas upprop, soldaterna satte på sig röda armbindlar, polisen ställde sig under kuppvärdens befäl. Vilka var de nya makthavarna? De hörde alla hemma i likartade sammanhang. De var journalister, författare, konstnärer, drömmare. Ingen av dem hade erfarenhet av förvaltning eller statsledning. Kan man också kalla dem idealister? Kanske, om man med idealist menar den som tror sig åstadkomma ett perfekt samhälle. Weidermann skriver: "De ville [...] skapa ett land av solidaritet och människokärlek." Och det skulle ske genom revolution, man tänkte nämligen att tillvarons mörka krafter satt i samhällsstrukturen. Författaren tillägger: "Det fanns inga historiska erfarenheter som de kunde gripa tillbaka på. Direkt, permanent demokrati, medinflytande från alla i allt. Fantasins och fiktionernas herravälde. De önskade sig det bästa och skördade fasor." En av 1918 års män i München, Ernst Toller, skriver om sin tid i fångelse efteråt, att det som höll honom uppe där var "tron på en värld med rättvisa, frihet, mänsklighet..." Varför slutade då detta i ett blodbad?

Förutsättningen för revolutionen var att man kunde *skapa* ett samhälle. En annan syn är att ett samhälle består av levande, organiska individer och gemenskaper. Då kan det bara vårdas, växa och mogna. Så kan inte idealister se saken. En av dem i München 1918 var Adolf Hitler. När soldaterna satte på sig röda armbindlar gjorde han det också. Och blev förtroendeman i soldatrådet, revolutionens militära gren. Det var hans första försök som ledare. Han bytte sida i tid och blev agitator för den tyska krigsmakten. Hans chefer där varnade honom – utan resultat – för hans aggressiva antisemitism.

Två stora författares vägval följer hela tiden Weidermanns framställning. Den förste är Thomas Mann. Han hade våren 1918 just gett ut sin bok *Betrachtungen eines unpolitischen*. Den innehöll långtgående spekulationer om tysk kultur som en motsats till engelsk och fransk. Det var alltså en "krigsviktig" bok. Ett av stråken i boken är Manns fascination av tragedi, förfall och död. En gång sade den estnische författaren Jaan Kross om Mann: "Med

all respekt för den gamle herrn från Lübeck har jag inte sett mig kallad att leka med döden.” Det är just detta Mann gör. Därför är också hans inställning till revolutionen vacklande. Än föraktar han den, än kan han tänka sig att stödja den, än är han lättad över dess nederlag.

Weidermanns andre store diktare i München är Rainer Maria Rilke. Han är lika vacklande. För honom höll det på att gå illa. När de segrande soldaterna genomsökte hans lägenhet fann de en proklamation från revolutionärerna uppsatt på en dörr. Rilke klarade sig men flydde till Schweiz.

En viktig erfarenhet av München 1918 är att reaktionen skördade fler offer än revolutionen. Varför? Har en gång dödandet börjat har man gått över en gräns. Det gick likadant i finska inbördeskriget. Varje samhälle måste ha oskrivna regler för samhörighet, tolerans, hänsyn och anständighet. Bryter man ner dem är man ute på ett sluttande plan. Det var just detta som skedde i München 1918. När revolutionärerna först tog gisslan och sedan mördade gisslan, gick de över en gräns.

Varför skall vi veta något om München 1918? Kanske därför att det är berättelsen om hur en stabil maktbas mycket snabbt kan vittra bort. Vi bör också veta hur lätt det är att ta makten över människor, också de tillsynes mest omdömesgilla. Och så är det bra att veta, att de som i ett normalt samhälle står i rampljuset – journalister, författare, skådespelare och konstnärer – sällan blir bra politiker.

Christian Braw

■ Reformvindar blåser över Finlands historielärare

Jukka Rantala, Mikko Puustinen, Amna Khawaja, Marko van den Berg & Najat Ouakrim-Soivio (red.): *Näinkö historiaa opitaan?* Gaudeamus, Helsingfors 2020.

Läsåret 2018–2019 besökte Amna Khawaja, doktorand vid Helsingfors universitet, och Mikko Puustinen, lektor i historiens och samhällslärans didaktik vid Helsingfors universitet, sammanlagt över 100 historiektioner i 18 skolor från lågstadiet till gymnasiet på olika håll i södra Finland för att undersöka hur historia lärs ut. I *Näinkö historiaa opitaan?* vill Khawaja och Puustinen, tillsammans med de övriga författarna Jukka Rantala, Marko van den Berg och Najat Ouakrim-Soivio, baserat både på denna studie och på tidigare forskningslitteratur, redogöra för hur historieundervisningen ser ut i Finland och övriga västvärlden. Samtliga författare är välrenommerade inom den historiedidaktiska forskningen: Rantala är professor i historiens och samhällslärans didaktik vid Helsingfors universitet, Marko van den Berg är lärarutbildare och lektor i historia och samhällslära vid Helsingfors normallyceum och Najat Ouakrim-Soivio är docent i pedagogik med fokus på historieundervisningens didaktik.

Bokens huvudsakliga budskap är att den nuvarande undervisningen i historia i Finland – liksom i stora delar av den övriga västvärlden – är för koncentrerad på att lära ut historiska fakta, en slags allmänbildningens nationella kanon, på bekostnad av utlärnning av historiskt tänkande och historikerns kritiska förhållningssätt till källor. Enligt författarna ges föreläsningar och faktaspäckade läroböcker för mycket plats i stället för att lära eleven historiskt tänkande och att kritiskt jobba med källor, helst i form av analys av olika texter med hjälp av frågeställningar som är typiska för historiker. Författarna godkänner att utlärandet av en viss uppsättning fakta behövs för att eleven skall ges den historiska kontext som är en förutsättning för att utöva historiskt tänkande och jobba kritiskt med källor. Men genom att frångå en övervägande faktacentrerad undervisning till förmån för en undervisningsform där eleven själv producerar historisk kunskap sker inlärnning och

förståelse på djupet när faktainformationen bearbetas och därmed lär sig också eleven mera.

Boken ifrågasätter också om identitetsbyggande genom en allmänbildande nationell kanon, bestående av en viss uppsättning fakta, alls hör till historieundervisningen. I dagens rörliga värld finns det dels många olika identiteter som eleverna kan tänkas tillhöra, dels fri tillgång till en uppsjö av historiska fakta på nätet. Ifall en faktacentrerad undervisning som baserar sig på majoritetsnationens historia upprätthålls riskerar skolan att alienera personer som inte hör till majoritetsbefolkningen och som inte känner en stark koppling till den nationella identiteten. Författarna menar att historielärare, genom att lära ut historiskt tänkande och historikers arbets sätt, kan hjälpa eleven att själv stärka och utveckla sin egen identitet samtidigt som eleven blir bättre på kritiskt granska texter. Detta sista är i sig en viktig medborgarfärdighet i dagens internetvärld som översvämmas av såväl korrekt information som fake-nyheter.

I den nuvarande läroplanen som tagits i bruk 2016 har redan mycket av det som författarna efterfrågar införts, men implementeringen har skett med fördröjning i och med att lärarna tenderar att ha svårt att släppa gamla undervisningsformer. För att förverkliga den efterfrågade ändringen av historieundervisningen i skolan och för att bryta med den gamla traditionen av historieundervisning vill författarna införa en pedagogisk diskussion historielärare emellan. Ämneslärare är dock ofta rätt ensamma i sina klass- och lärarrum. Många historielärare saknar ämneskolleger och därmed saknas också den utvecklande diskussionen om undervisningen kolleger emellan. Ibrukttagandet av de nya bedömningskriterierna för grundskolan år 2022 ser författarna som en lämplig öppning och samlade punkt för denna diskussion. Kriterierna sätter ord på vad historieundervisningen enligt den nya läroplanen handlar om och understöder därmed en diskussion om historieundervisning baserad på historiskt tänkande och kritisk analys av källor. Sveriges införande av bedömningskriterier och nationella prov i grundskolan lyfts fram som ett exempel på hur svenska historielärare gavs tillfälle och underlag att genomföra en dylik diskussion.

Författarna argumenterar väl för sin sak och boken innehåller många exempel på praktiska övningar som historielärare kan

använda i sin undervisning. Undervisningstipsen i boken är intressanta och goda, och kan vara till hjälp för historielärare som funderar på nya undervisningsmetoder. Ambitionen är att visa på vägar framåt och öppna upp debatten om hur historielärare skall ta till sig de mål som författarna och läroplanen ställer upp. Boken ger dock inte riktigt något bra svar på hur det nya skall genomföras med tanke på lärarens redan svåra sits och utan ytterligare resurser. Att dela på undervisningsmaterial är en god idé, men ett ambitiöst genomförande kräver också mera i form av resurser. Det vore till exempel möjligt att kunna förbereda bättre och att ha mer omfattande arbetsmoment som tar avstamp i det nya ifall undervisningskyldigheten vore mindre och planeringstiden större.

Problemet med boken är att den förutsätter att historieläraren skall lyfta sig själv i håret och göra ett jättearbete. Till exempel skall det enligt författarna finnas utrymme för att, med hjälp av undervisningen i historia och enligt det föreskrivna sättet, stärka flera olika identiteter på en nivå som gör att bärare av dessa identiteter inte riskerar att känna sig utanför ifall de inte har majoritetsbefolkningens nationella identitet. Här ligger det nära till hands att anta att läraren förväntas införskaffa individanpassade uppsättningar källmaterial till varje elev, vilket torde vara en arbetsdryg uppgift.

Lärarkyrket är fortfarande populärt i Finland, men antalet sökande till lärarutbildningarna är på nedåtgående. Lärarnas autonomi att själva utforma sin undervisning och rollen som offentliga sektorns uppfostrare – enligt den nya läroplanen coacher – av ungdomen är tillika en välsignelse och en förbannelse. Det gör arbetet oerhört mångsidigt, kreativt, givande, meningsfullt och förpliktande, det är både fantastiskt och tidvis mycket tungt. Utöver att lära ut sitt ämne och med ämnet tillhörande projekt har läraren också uppgifter som går ut på att socialt, psykiskt och fysiskt understödja elever som i genomsnitt mår allt sämre. Denna välmenande och på det stora hela angelägna bok riskerar att förskjuta ännu mera ansvar på de offentliga coacherna som redan nu kämpar med en växande börda. Ännu en förklaring till att lärarna inte är så snabba med att nappa på det nya torde vara lärarnas utmattning, vilket författarna inte uppmärksammar i någon större grad. En uppsjö arbetsuppgifter, reformer och krav

på vad skolan skall göra riskerar att göra lärarens sits omöjlig. De många förväntningarna på skolan borde också medföljas av en diskussion med helhetsperspektiv på vilka förväntningar det är rimligt att ställa på en skola.

Christian Sourander

Medverkande

Nana Blomqvist, projektledare, Hub Turku Ry (nana@hubturku.com)

Christian Braw, docent i systematisk teologi vid Åbo Akademi (christianbraw@gmail.com)

Mikael Harjula, PM, doktorand i allmän statslära vid Helsingfors universitet (mikael.harjula@helsinki.fi)

Staffan Himmelroos, docent, universitetsforskare i statsvetenskap vid Helsingfors universitet (staffan.himmelroos@helsinki.fi)

Anna-Stina Häggglund, FM, doktorand i nordisk historia vid Åbo Akademi (anna-stina.haggglund@abo.fi)

Tage Kurtén, professor emeritus i teologisk etik med religionsfilosofi, amatördeckarförfattare (tkurten@abo.fi)

Anna Möller-SibeliuS, docent i litteraturvetenskap, universitetslärare vid Åbo Akademi (anna.moller-sibeliuS@abo.fi)

Christian Sourander, FM, doktorand i nordisk historia vid Åbo Akademi (christian.sourander@abo.fi)

Elisabeth Tegelberg, f.d. lektor i franska vid Göteborgs universitet (elisabeth.tegelberg@sprak.gu.se)